

Systematic Review of Studies on Women's Presence in Football Stadiums: From Barriers to Policy Solutions

Fahimeh Nazari^I , Mohammad Ali Mohammadi Gharaghani^{II} , Milad Norouzi^{III}

 <https://doi.org/10.22084/csr.2025.30629.2349>

Received: 2025/03/02; Revised: 2025/06/02; Accepted: 2025/06/04

Type of Article: **Research**

Pp: 93-123

Abstract

The presence of women in football stadiums remains a contentious issue in societies with particular cultural and social contexts. This study aims to systematically review existing research on the various dimensions of this issue, analyze previous scholarly trends, identify research gaps, and propose future directions. Employing a systematic and mixed-methods review approach, the study uses the PRISMA framework to analyze 24 selected studies out of an initial pool of 74. The data were categorized and examined along three axes: theoretical frameworks, disciplinary traditions, and research variables. Findings reveal that the majority of the reviewed studies belong to the fields of sports management (33.3%) and sports sociology (25%). In terms of theoretical orientation, gender theories (41.7%) and sociological theories (33.3%) were most frequently employed. The content analysis indicates that most studies focused on identifying barriers to women's presence, proposing strategies for enabling access, analyzing socio-cultural outcomes, and examining the role of media. Results suggest that women's presence in stadiums can yield positive outcomes such as increased social capital, enhanced individual and collective identity, and the promotion of gender equality discourse. However, this presence is simultaneously challenged by legal, cultural, security, and infrastructural constraints. By offering a meta-descriptive analysis, this research underscores the importance of evidence-based policymaking to address structural and cultural barriers and enhance women's access to public sporting spaces.

Keywords: Women's Attendance, Football Stadiums, Systematic Review, Cultural Barriers, Gender Theory, Equality Discourse.

I. Independent Researcher, Member of the Iranian Sociological Association, Tehran, Iran (Corresponding Author).

Email: fnazarism@gmail.com

II. Assistant Professor, Social Welfare Management Research Center, University of Rehabilitation Sciences and Social Health, Tehran, Iran.

III. Independent Researcher, Member of the Iranian Sociological Association, Tehran, Iran

Citations: Nazari, F., Mohammadi Ghareghani, M. A. & Norouzi, M., (2026). "Systematic Review of Studies on Women's Presence in Football Stadiums: From Barriers to Policy Solutions". *Two Quarterly Journal of Contemporary Sociological Research*, 14(27): 93-123. <https://doi.org/10.22084/csr.2025.30629.2349>

Homepage of this Article: https://csr.basu.ac.ir/article_6549.html?lang=en

Publisher & Owner: Bu-Ali Sina University.

Copyright © 2026 The Authors. Published by Bu-Ali Sina University.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

1. Introduction

Football, as the world's most popular sport, has evolved into a significant cultural and social phenomenon. In many societies, women actively participate both as athletes and as passionate spectators. In Iran, however, women's access to stadiums has historically faced restrictions rooted in political, religious, and cultural rationales. Before the 1979 revolution, women freely attended matches. Post-revolutionary policies, however, banned such access under the guise of gender segregation. This prohibition became symbolic of broader gender discrimination in Iran. Social demand for change, coupled with international pressure from bodies like FIFA, eventually spurred reform. Notable turning points include the self-immolation of Sahar Khodayari in 2019 and FIFA's subsequent ultimatum, culminating in limited official attendance by women. This transitional period necessitates scholarly examination. The current study aims to consolidate the scattered literature into a coherent framework, identifying dominant trends, research gaps, and policy implications.

2. Materials and Methods

This study employs a systematic review methodology to critically analyze previous research on women's presence and participation in football stadiums. Unlike traditional literature reviews, a systematic review follows a transparent and replicable protocol, enabling structured synthesis of evidence to answer a specific research question. The process adhered to PRISMA guidelines, incorporating structured stages of identification, screening, eligibility assessment, and final selection. Initially, 74 studies were identified through keyword searches in major Iranian academic databases using terms such as "women's presence," "sports stadiums," "gender restrictions," and "women's rights in sports". Inclusion criteria required the studies to be conducted in Iran, written in Persian, and available in full text. Studies were excluded if they lacked theoretical clarity, did not focus on the target keywords, or were inaccessible in full. During the screening phase, 15 articles were excluded due to low academic credibility or duplicate content. From the remaining 59 studies, 20 were found to be redundant and were removed. In the eligibility assessment stage, 29 unique studies were further reviewed. Four were excluded for lacking conceptual alignment, and one was dropped for focusing solely on theory without empirical analysis. Ultimately, 24 studies met the methodological and content-related criteria and were included in the final review. The selected studies covered diverse themes, including legal barriers, cultural perceptions, media influence, and strategies for facilitating women's access to stadiums. The final pool reflects a methodologically diverse set of sources — ranging from qualitative interviews to quantitative surveys — that together provide a comprehensive picture of the academic discourse on the issue. This systematic process ensured the inclusion of relevant, high-quality studies and helped synthesize empirical patterns and theoretical insights, forming the foundation for the article's conclusions and policy recommendations.

3. Data

Among the 24 studies reviewed, a plurality originated from the disciplines of sports management (33%) and sports sociology (25%). Theoretical frameworks predominantly included gender theory (41.7%) and sociological theory (33.3%). Key research themes encompassed barriers to entry (political, legal, and infrastructural), cultural perceptions, the impact of media, and implications for gender equity. Most research adopted a problem-centered approach, focusing on obstacles and societal resistance. Data collection techniques varied: 41.7% used interviews, 33.3% used surveys, and 16.7% employed document analysis. Populations studied included female fans, university students, policy experts, and sports administrators. Notably, research emphasized the psychological and cultural impact of stadium participation, such as enhanced self-esteem, social inclusion, and civic engagement. However, gaps remain in longitudinal and outcome-focused studies evaluating actual policy implementations and lived experiences of female attendees.

4. Discussion

The findings suggest a predominantly diagnostic research landscape focused on identifying barriers rather than operationalizing solutions. Studies stress the interplay of structural, cultural, and political factors shaping access. Gendered discourses in media and public space perpetuate stereotypes that delegitimize women's presence. Feminist theories frame the stadium as a contested masculine space, where symbolic exclusion reinforces broader gender hierarchies. Other perspectives, such as Weber's social action theory, highlight motivational plurality among stakeholders, from tradition-driven opposition to rational-instrumental policy shifts. Theories of ambivalent sexism reveal how paternalistic attitudes (e.g., protecting women from vulgarity) sustain exclusion under the guise of benevolence. The concept of hegemonic masculinity further explains institutional resistance. A notable insight is the role of international actors, like FIFA, in catalyzing domestic reform, illustrating how external accountability can disrupt hegemonic norms. Despite incremental change, literature signals an absence of durable policy frameworks ensuring consistent and inclusive stadium access.

5. Conclusion

This systematic review consolidates fragmented research on Iranian women's access to football stadiums. Despite sociocultural resistance, scholarly evidence supports the argument that inclusion fosters civic empowerment, cultural pluralism, and societal modernization. The review underscores the need for evidence-based, gender-sensitive policy frameworks. Future research should pivot from descriptive diagnostics to implementation science, evaluating real-world outcomes of inclusionary reforms. Multidisciplinary approaches, longitudinal studies, and participatory research with female fans are critical for generating actionable insights. Importantly, the symbolic visibility of women in stadiums

must be matched by substantive infrastructural and cultural integration. Policymakers should leverage international partnerships, domestic advocacy, and grassroots movements to institutionalize inclusion. The study advocates for policies that transcend temporary permissions, aiming instead for systemic, sustainable gender equity in sports participation.

Acknowledgments

This study was conducted without any financial or institutional support and is the result of the authors' independent efforts.

Observation Contribution

All authors contributed equally to the conception, design, data collection, and drafting of the manuscript.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest in relation to this study.

مروری نظام مند بر تحقیقات حضور زنان در ورزشگاه‌ها (استادیوم‌های فوتبال)

فهیمه نظری^I، محمدعلی محمدی قره‌قانی^{II}، میلاد نوروزی^{III}

شناسه دیجیتال (DOI): <https://doi.org/10.22084/csr.2025.30629.2349>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۱۲، تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۳/۱۲، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۱۴

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۹۳-۱۲۳

چکیده

حضور زنان در استادیوم‌های فوتبال یکی از مسائل مناقشه برانگیز در جوامع با بافت فرهنگی و اجتماعی خاص به‌شمار می‌رود؛ پژوهش حاضر با هدف مرور نظام مند مطالعات صورت گرفته درباره ابعاد مختلف این مسئله، تلاش دارد تا روند پژوهش‌های پیشین را تحلیل کرده، شکاف‌های تحقیقاتی را شناسایی و جهت‌گیری‌های آینده را پیشنهاد کند. روش پژوهش از نوع مرور نظام مند و ترکیبی است و با استفاده از چارچوب پیرزما، ۲۴ مطالعه منتخب از میان ۷۴ پژوهش اولیه مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. داده‌ها با تمرکز بر سه محور مبانی نظری، سنت‌های رشته‌ای و متغیرهای پژوهش، دسته‌بندی و تحلیل شده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهند که بیشترین سهم از مطالعات مرور شده به حوزه مدیریت ورزشی (۳۳/۳٪) و جامعه‌شناسی ورزشی (۲۵٪) تعلق دارد. از منظر نظری، نظریه‌های جنسیتی (۴۱/۷٪) و جامعه‌شناختی (۳۳/۳٪) بیشترین استفاده را داشته‌اند. در تحلیل محتوایی، تمرکز عمده مطالعات بر موانع حضور زنان، راه‌کارهای تسهیل این حضور، پیامدهای اجتماعی-فرهنگی آن و نقش رسانه‌ها بوده است. نتایج نشان می‌دهند که حضور زنان در استادیوم‌ها با پیامدهایی نظیر افزایش سرمایه اجتماعی، بهبود هویت فردی و جمعی و تقویت گفت‌وگو برابری همراه است؛ اما هم‌زمان با چالش‌هایی در حوزه‌های حقوقی، فرهنگی، امنیتی و زیرساختی نیز مواجه است. این پژوهش با ارائه تحلیلی فراتوصیفی، بر لزوم سیاست‌گذاری مبتنی بر شواهد جهت رفع موانع ساختاری و فرهنگی تأکید می‌کند.

کلیدواژگان: حضور زنان، استادیوم فوتبال، مرور نظام مند، موانع فرهنگی، نظریه‌های جنسیتی، گفت‌وگو برابری.

I. پژوهشگر مستقل، عضو انجمن جامعه‌شناسی ایران، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

Email: fnazarism@gmail.com

II. استادیار مرکز تحقیقات مدیریت رفاه اجتماعی، دانشگاه علوم توانبخشی و سلامت اجتماعی، تهران، ایران.

III. پژوهشگر مستقل، عضو انجمن جامعه‌شناسی ایران، تهران، ایران.

ارجاع به مقاله: نظری، فهیمه؛ محمدعلی؛ و نوروزی، میلاد، (۱۴۰۴). «مروری نظام مند بر تحقیقات حضور زنان در ورزشگاه‌ها (استادیوم‌های فوتبال)». پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۱۴(۲۷): ۹۳-۱۲۳. <https://doi.org/10.22084/csr.2025.30629.2349>
صفحه اصلی مقاله در سامانه نشریه: https://csr.basu.ac.ir/article_6549.html?lang=fa

© حق انتشار این مستند، متعلق به نویسندگان آن است. ۱۴۰۴. ناشر این مقاله، دانشگاه بوعلی سینا است.
این مقاله تحت گواهی زیر منتشر شده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و با رعایت شرایط مندرج در آدرس زیر مجاز است.
Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

۱. مقدمه

فوتبال به عنوان پرترف‌دارترین ورزش در بسیاری از کشورهای جهان، امروزه به پدیده‌ای فرهنگی-اجتماعی تبدیل شده است. این ورزش، میلیون‌ها نفر را فارغ از جنسیت به خود جذب کرده و بخشی از هویت جمعی و سرگرمی جوامع معاصر شده است. زنان نیز به عنوان نیمی از جامعه، چه در عرصه رشد و توسعه فوتبال زنان در میادین رقابتی، و چه در جایگاه هوادارانی پرشور که پی‌گیرانه مسابقات را دنبال می‌کنند حضور فعالی در فوتبال دارند؛ بدین ترتیب، فوتبال در زندگی زنان نقشی چشم‌گیر و فزاینده یافته است. این ورزش می‌تواند فرصتی برای مشارکت اجتماعی، تقویت هویت ورزشی و افزایش نشاط و هم‌بستگی در میان زنان فراهم آورد. به علاوه، حضور زنان در عرصه فوتبال گامی در جهت دست‌یابی به حقوق برابر و ارتقای جایگاه اجتماعی آنان تلقی می‌شود (فیستر، ۲۰۱۰). با توجه به چنین اهمیتی، چگونگی مشارکت زنان در فوتبال، به‌ویژه به عنوان تماشاگر در استادیوم‌ها به یک موضوع پژوهشی و اجتماعی مهم بدل شده است.

در ایران، حضور زنان در ورزشگاه‌های فوتبال با چالش‌های فرهنگی و سیاسی دیرینه‌ای مواجه بوده است. در سال‌های پیش از انقلاب ۱۳۵۷ ه.ش.، ورود زنان به ورزشگاه‌ها برای تماشای مسابقات ورزشی آزاد بود و تفاوتی میان تماشاگران زن و مرد وجود نداشت (رحیمی، ۱۳۹۸)؛ اما پس از انقلاب، در پی سیاست‌های جمهوری اسلامی مبنی بر جداسازی جنسیتی و با استناد به دیدگاه‌های مذهبی برخی مراجع، حضور زنان در استادیوم‌های فوتبال به‌طور رسمی ممنوع شد (همان). این ممنوعیت که زنان را از تماشای مسابقات مردان محروم می‌کرد (و بالعکس، مردان را از تماشای ورزش زنان)، به یکی از موارد تبعیض جنسیتی در عرصه ورزش ایران تبدیل شد. با ورود به دهه‌های ۱۳۷۰ و ۱۳۸۰ ه.ش.، مطالبه اجتماعی برای رفع این ممنوعیت جدی‌تر شد؛ زنان علاقه‌مند به فوتبال به اشکال مختلف خواستار حضور در ورزشگاه‌ها بودند و محبوبیت بالای فوتبال در ایران (به‌عنوان ورزش ملی) این مطالبه را پررنگ‌تر کرد. هم‌زمان، فشار نهادهای بین‌المللی فوتبال مانند فیفا و کنفدراسیون فوتبال آسیا برای پایان دادن به این ممنوعیت افزایش یافت و ابعاد تازه‌ای به موضوع داد. طی سال‌ها، گزارش‌های متعددی از تلاش غیررسمی دختران برای ورود به ورزشگاه‌ها با لباس میدل مردانه منتشر شد که نشان‌دهنده عزم و اشتیاق آنان برای تماشای مستقیم مسابقات بوده است؛ در مجموع، تا دهه اخیر سیاست رسمی کشور بر منع حضور زنان در استادیوم‌های فوتبال باقی ماند و این موضوع به یکی از چالش‌های مهم فرهنگی و اجتماعی ایران بدل شد. این چالش، نه تنها جنبه داخلی داشت، بلکه وجهه بین‌المللی ورزش ایران را نیز تحت تأثیر قرار داد و در مجامع جهانی به عنوان نقض حقوق زنان مورد انتقاد واقع می‌شد.

موضوع حضور زنان در ورزشگاه‌ها موافقان و مخالفانی جدی دارد که هر یک استدلال‌های متفاوتی ارائه می‌کنند. حامیان حضور زنان بر اصول حقوق شهروندی و مزایای اجتماعی آن تأکید می‌ورزند. از دیدگاه آنان، زنان حق دارند همانند مردان از فضای ورزشگاه و هیجان تماشای مستقیم مسابقات فوتبال بهره‌مند شوند؛ محروم‌سازی نیمی از جمعیت از یک فعالیت فرهنگی-ورزشی پرترف‌دار، تبعیض‌آمیز و غیرمنطقی است. پژوهش‌ها نیز نشان داده‌اند که حضور زنان لزوماً آسیبی به نظم ورزشگاه وارد نمی‌کند، بلکه می‌تواند تأثیرات مثبتی بر جو و رفتار تماشاگران داشته باشد؛ به‌عنوان مثال، در یک مطالعه پیمایشی مشخص شد از دید خود زنان و حتی بسیاری از مردان، حضور تماشاگران زن نه تنها موجب افزایش ناهنجاری در ورزشگاه نمی‌شود، بلکه می‌تواند به بهبود رفتار و رعایت هنجارها از سوی سایر تماشاگران مرد بیانجامد (احمدی و همکاران، ۱۳۹۹). این پژوهش هم‌چنین آشکار ساخت که بخش قابل توجهی از مردم، تلاش و اراده مسئولان برای فراهم کردن امکان حضور زنان در ورزشگاه‌ها را ناکافی می‌دانند و خواستار فرهنگ‌سازی بیشتر در این زمینه هستند (احمدی و همکاران، ۱۳۹۹). افزون بر این، بسیاری بر این باورند که مشارکت زنان به عنوان تماشاگر، به رونق مسابقات و پر شدن ظرفیت ورزشگاه‌ها کمک کرده و فرصتی سالم برای پر کردن اوقات فراغت زنان و در نتیجه کاهش دیگر ناهنجاری‌های اجتماعی فراهم می‌آورد (احمدی و همکاران، ۱۳۹۹). نتایج یک نظرسنجی ملی نیز مؤید حمایت اکثریت جامعه از این مطالبه است؛ براساس نظرسنجی

مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (ایسپا) در شهریور ۱۳۹۶ ه.ش.، حدود ۶۱٪ از مردم ایران موافق حضور زنان در ورزشگاه‌ها بوده‌اند و تنها ۳۶٪ با آن مخالفت کرده‌اند (ایسنا، ۱۳۹۶). این آمار نشان می‌دهد خواست عمومی تا حد زیادی هم‌سو با دیدگاه موافقان است و فضای اجتماعی برای پذیرش این تغییر مهیاست.

در مقابل، مخالفان حضور زنان در ورزشگاه‌ها عمدتاً دلایل فرهنگی، مذهبی و اجرایی را مطرح می‌کنند. آنان استدلال می‌کنند که محیط استادیوم‌های فوتبال در وضعیت کنونی برای زنان «مناسب» نیست و حضور مختلط زنان و مردان ممکن است با ارزش‌های اسلامی و عرفی در تعارض باشد. از دید این گروه، رعایت ملاحظات چون: حفظ حرمت و حیا میان زن و مرد و عفت کلام و نگاه ایجاب می‌کند که حضور زنان در کنار مردان در فضای پُرهیجان ورزشگاه محدود شود یا تمهیدات ویژه‌ای برای آن در نظر گرفته شود. به بیان دیگر، نگرانی از مواجهه زنان با فضای بعضاً خشن یا الفاظ ناشایست در ورزشگاه و نیز اختلاط بدون ضابطه دو جنس از دلایل اصلی مخالفت عنوان می‌شود. هم‌چنین برخی به کمبود زیرساخت‌های لازم اشاره می‌کنند؛ برای مثال، عدم وجود سکوها، ورودی‌ها و امکانات بهداشتی مجزا برای زنان یا نگرانی‌های امنیتی درباره کنترل جمعیت. هرچند منتقدان استدلال می‌کنند این مسائل قابل حل است، مخالفان آن‌ها را بهانه‌ای برای تداوم وضع موجود می‌دانند. علاوه بر این، در بُعد فقهی، اجماع کاملی میان مراجع دیده نمی‌شود و نظرات متفاوتی ارائه شده است؛ برخی علما حضور زنان را ذاتاً حرام ندانسته‌اند، ولی آن‌را منوط به حفظ شرایط شرعی و شأن زنان کرده‌اند، درحالی‌که تعدادی دیگر با استناد به پیامدهای احتمالی اخلاقی، آن‌را صلاح نمی‌دانند. وجه سیاسی موضوع نیز شایان توجه است؛ نتایج یک پژوهش کیفی با مشارکت خبرگان (اساتید دانشگاه، روحانیون و مسئولان انتظامی) نشان داد که درمیان موانع متعدد، موانع سیاسی مهم‌ترین عامل تداوم منع حضور زنان در ورزشگاه‌هاست و پس از آن به ترتیب موانع مدیریتی، فرهنگی-اجتماعی، زیرساختی و امنیتی قرار دارند (فراهانی و همکاران، ۱۴۰۰)؛ به عبارت دیگر، فضای سیاست‌زده حول این مسئله و نگرانی‌های سیاسی-ایدئولوژیک نظام حاکم، بیش از ملاحظات فرهنگی یا اجرایی در مقاومت در برابر تغییر نقش دارد (فراهانی و همکاران، ۱۴۰۰). این یافته حاکی از آن است که بحث حضور زنان در استادیوم‌ها صرفاً یک موضوع ورزشی یا اخلاقی نیست، بلکه در لایه‌هایی عمیق‌تر با سیاست و نگرش‌های کلان حکمرانی گره خورده است.

در سال‌های پایانی دهه ۱۳۹۰ ه.ش.، مجموعه‌ای از رویدادهای مهم، مسئله حضور زنان در ورزشگاه‌ها را وارد مرحله تازه‌ای کرد و توجه افکار عمومی داخلی و نهادهای بین‌المللی را بیش‌ازپیش به خود جلب نمود. نقطه عطف این تحولات، ماجرای «سحر خدایاری» بود که با نام «دختر آبی» شناخته شد. «سحر خدایاری»، هوادار تیم استقلال تهران، اسفند ۱۳۹۷ ه.ش. هنگام تلاش برای ورود به ورزشگاه آزادی جهت تماشای یک بازی لیگ قهرمانان آسیا بازداشت شد. پس از ماه‌ها پی‌گیری قضایی و در واکنش به احتمال محکومیت خود به خاطر ورود غیرمجاز به ورزشگاه، خدایاری در شهریور ۱۳۹۸ ه.ش. مقابل دادگاه تهران دست به خودسوزی اعتراضی زد و چند روز بعد بر اثر شدت جراحات درگذشت. خبر درگذشت دل‌خراش «دختر آبی» موجی از بهت و واکنش را در جامعه ایران برانگیخت و بسیاری از فعالان، هنرمندان، ورزشکاران و حتی برخی مقامات با ابراز تأسف، خواستار تجدیدنظر فوری در ممنوعیت حضور زنان شدند. این واقعه بازتاب گسترده‌ای در رسانه‌های بین‌المللی داشت و فشار بر فدراسیون جهانی فوتبال (فیفا) برای اقدام قاطع علیه تبعیض جنسیتی در فوتبال ایران را افزایش داد. واکنش فیفا صریح و بی‌سابقه بود؛ فیفا ضمن ابراز تسلیت به خانواده سحر خدایاری، مقامات ایران را فراخواند تا آزادی و امنیت زنانی که خواهان ورود به ورزشگاه هستند را تأمین کنند و به ممنوعیت ورود زنان پایان دهند (ورزش ۳، ۱۳۹۸). رئیس فیفا (جیانی اینفانتینو) به‌طور علنی هشدار داد که در صورت تداوم ممانعت از ورود زنان، ممکن است فوتبال ایران با تعلیق یا محرومیت‌های جدی مواجه شود. تحت این فشارهای کم‌سابقه و در پی مطالبه گسترده افکار عمومی، سرانجام در مهرماه ۱۳۹۸ ه.ش. گشایشی تاریخی صورت گرفت؛ برای اولین بار پس از حدود چهار دهه، زنان به‌طور رسمی توانستند وارد ورزشگاه آزادی شوند و از نزدیک یک مسابقه فوتبال مردان را تماشا کنند. در روز ۱۸ مهرماه ۱۳۹۸ ه.ش. صدها نفر از زنان ایرانی با خرید بلیط (ته به صورت گزینشی یا پنهانی) در ورزشگاه آزادی حضور یافتند و دیدار تیم

ملی ایران و کامبوج را از روی سکوها مشاهده کردند. این رویداد - که در پی اولتیماتوم فیفا و آماده‌سازی مقدمات توسط فدراسیون فوتبال ایران محقق شد - گامی تاریخی در رفع تبعیض جنسیتی در ورزش ایران بود و با استقبال گسترده ناظران بین‌المللی مواجه گردید. پس از آن، هرچند حضور زنان در بازی‌های ملی فوتبال به‌طور محدود مجاز شده است، اما موضوع هم‌چنان در حال تحول است. در برخی رویدادهای ورزشی دیگر (نظیر: مسابقات لیگ داخلی یا بازی‌های بین‌المللی خاص) نیز تلاش شد حضور زنان مدیریت شده و کنترل شده صورت گیرد؛ با این حال، مواردی از اعمال محدودیت مجدد نیز جنجال آفرید (برای مثال، در اسفند ۱۴۰۰ در مشهد گروهی از زنان دارای بلیط از ورود به ورزشگاه منع شدند که واکنش منفی جامعه و تذکر فیفا را در پی داشت). به‌طور کلی، روند تحولات اخیر نشان می‌دهد که سد ممنوعیت تا حد زیادی شکسته شده، اما تثبیت کامل حضور آزادانه و همیشگی زنان در استادیوم‌ها نیازمند استمرار حمایت‌های داخلی و نظارت‌های بین‌المللی است. این فضای انتقالی، مطالعه علمی ابعاد گوناگون حضور زنان در ورزشگاه‌های فوتبال را بیش‌ازپیش ضروری ساخته است.

با توجه به پیشینه طولانی این مناقشه و تحولات جدید، پژوهش‌های متعددی در سال‌های اخیر به بررسی جنبه‌های مختلف حضور زنان در ورزشگاه‌های فوتبال ایران پرداخته‌اند. هر یک از این تحقیقات بر بُعدی از مسئله متمرکز بوده است؛ برخی موانع و چالش‌ها (به‌طورمثال، شناسایی موانع سیاسی، فرهنگی، مدیریتی و...) را تحلیل کرده‌اند (فراهانی و همکاران، ۱۴۰۰)؛ برخی دیگر به نگرش‌های جامعه (برای نمونه، سنجش نگرش عمومی) نسبت به حضور زنان و مقایسه دیدگاه گروه‌های مختلف پرداخته‌اند (احمدی و همکاران، ۱۳۹۹)، تعدادی بر راهبردها و پیامدها تأکید داشته و راه‌کارهایی برای تسهیل حضور زنان و پیش‌بینی اثرات آن پیشنهاد داده‌اند؛ هم‌چنین ابعاد حقوقی، فقهی و اجتماعی موضوع در مقالات گوناگون واکاوی شده است. باوجود این تلاش‌ها، یک کاستی مشهود در ادبیات پژوهش، عدم یکپارچگی و تجمیع نتایج مطالعات پراکنده است؛ به‌بیان دیگر، تاکنون یک جمع‌بندی نظام‌مند^۲ از تحقیقات انجام‌شده، صورت نگرفته تا تصویری کلی و مبتنی بر شواهد از وضعیت دانش موجود ارائه دهد. هر پژوهش به‌تنهایی ممکن است یافته‌های ارزشمندی عرضه کند، اما برای درک جامع مسئله، شناسایی الگوهای مشترک و متضاد در نتایج مطالعات مختلف و تعیین خلأهای تحقیقاتی نیازمند مرور و تحلیل منسجم کل بدنه پژوهشی موجود است. به‌ویژه اکنون که با تغییراتی در سیاست‌ها، شرایط اجتماعی نیز در حال دگرگونی است، بررسی نظام‌مند تحقیقات می‌تواند نشان‌دهنده چه میزان از پرسش‌های اساسی پاسخ یافته و کدام جنبه‌ها هنوز مبهم یا نیازمند پژوهش بیشترند؛ به‌عنوان نمونه، مشخص نیست آیا مطالعات تاکنون به‌طور کافی تأثیر حضور زنان بر فضای فرهنگی ورزشگاه یا پیامدهای بلندمدت اجتماعی - رفتاری آن‌را سنجیده‌اند یا خیر؟ هم‌چنین روشن نیست کدام راه‌کارهای پیشنهادی (به‌طورمثال، تفکیک فضا، اصلاح زیرساخت، فرهنگ‌سازی) پشتوانه تجربی قوی‌تری در تحقیقات داشته و کدام جنبه‌ها (مانند: تجربه زیسته زنان تماشاگر پس از ورود رسمی) کمتر مورد مطالعه قرار گرفته است. وجود چنین خلأهایی، ضرورت انجام پژوهشی ثانویه برای جمع‌بندی را دوچندان می‌کند.

پرسش‌های پژوهش: با توجه به پیچیدگی‌ها و ابعاد چندگانه، موضوع حضور زنان در استادیوم‌های فوتبال، ضرورت انجام مطالعه‌ای نظام‌مند برای بررسی جامع پژوهش‌های موجود بیش‌ازپیش احساس می‌شود؛ بر همین اساس، مسئله اصلی پژوهش حاضر این است: پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه حضور زنان در استادیوم‌های فوتبال چه الگوها، یافته‌ها، و کاستی‌هایی را نشان می‌دهند و چه خلأهایی در بدنه دانش موجود قابل شناسایی است؟ این مرور نظام‌مند در پی آن است تا با تحلیل و تلفیق نتایج مطالعات پیشین، نمایی جامع، دقیق و انتقادی از وضعیت علمی این حوزه ارائه دهد.

هدف آن است که با استخراج نقاط اشتراک و تمایز در رویکردها، شناسایی عوامل تسهیل‌گر و بازدارنده مشارکت زنان، و تبیین روندهای موجود در ادبیات پژوهش، بستری برای تصمیم‌گیری آگاهانه‌تر در حوزه سیاست‌گذاری ورزشی و اجتماعی فراهم گردد. به‌علاوه، این مطالعه با برجسته‌سازی خلأهای پژوهشی و حوزه‌های کمتر کاوش‌شده، مسیر روشنی برای تحقیقات آینده ترسیم خواهد کرد. بر این اساس، پژوهش حاضر گامی ضروری در جهت تجمیع

دانش، ارتقای تحلیل‌ها و تسهیل دست‌یابی به حضور برابر، پایدار و مؤثر زنان در عرصه ورزشگاه‌های فوتبال به‌شمار می‌رود.

۲. ملاحظات نظری

فوتبال به‌عنوان یک پدیده اجتماعی و فرهنگی، نقشی فراتر از یک بازی صرف ایفاء می‌کند. این ورزش محبوب در بسیاری از جوامع، عرصه‌ای برای بازنمایی هویت‌های ملی و جنسیتی، ایجاد هم‌بستگی اجتماعی و بازتولید ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی است. استادیوم فوتبال به شکل تاریخی فضایی مردانه قلمداد شده که در آن ارزش‌های مردسالارانه و رقابتی بازتاب می‌یابد. پژوهش‌گران انسان‌شناسی و جامعه‌شناسی ورزش نشان داده‌اند که استادیوم‌ها چونان «نمایی برای ساخت اجتماعی مردانگی» عمل کرده‌اند و حضور حداقلی زنان در این فضا بخشی از سنت فرهنگی بسیاری از کشورها بوده است. در ایران نیز فوتبال و حضور در ورزشگاه همواره ابعادی فراتر از ورزش داشته و پیوندی عمیق با مسائل فرهنگی و هویتی جامعه یافته است (مصطفایی و کلاته‌سیفری، ۱۳۹۹)؛ از این‌رو، تحلیل حضور یا عدم حضور زنان در استادیوم‌های فوتبال نیازمند بهره‌گیری از چارچوب‌های نظری جامعه‌شناختی گوناگون است تا این پدیده پیچیده به‌درستی تبیین شود؛ در این راستا، مرور دیدگاه‌های زیر ضروری است.

۱-۲. نظریه‌های فمینیستی

نخستین رویکرد برای تحلیل مسئله، نظریه‌های فمینیستی است که به اشکال مختلف به نابرابری جنسیتی می‌پردازند (تانگ، ۱۳۹۳). از دیدگاه فمینیسم لیبرال، نابرابری جنسیتی حاصل قوانین و تبعیض‌های رسمی است؛ بنابراین، رفع موانع حقوقی و ایجاد فرصت‌های برابر برای زنان و مردان در حوزه‌هایی چون ورزش، راه دست‌یابی به برابری است. بر این اساس، ممنوعیت یا محدودیت حضور زنان در ورزشگاه نقض حقوق شهروندی و برابری فرصت‌ها تلقی می‌شود که باید با اصلاح قوانین و سیاست‌ها مرتفع گردد (جواهری و همکاران، ۱۳۹۹). در مقابل، فمینیسم رادیکال ریشه مسئله را در ساختار پدرسالاری و سلطه نظام‌مند مردان بر زنان می‌بیند. از منظر رادیکال، استادیوم فوتبال بازتابی از سلطه مردان و طرد اجتماعی زنان از فضای عمومی است؛ به بیان دیگر، فرهنگ مردانه حاکم بر ورزشگاه‌ها ابزار تداوم فرودستی زنان است و تغییر آن نیازمند دگرگونی‌های بنیادین در روابط قدرت جنسیتی می‌باشد (مصطفایی و کلاته‌سیفری، ۱۳۹۹).

فمینیسم پسااستعماری و چندفرهنگی بر اهمیت زمینه‌های تاریخی و فرهنگی در شکل‌گیری تجربه‌های زنان تأکید می‌کنند. این دیدگاه یادآور می‌شود که خواسته زنان برای حضور در ورزشگاه و مقاومت در برابر ممنوعیت‌ها، باید با در نظر گرفتن بافت مذهبی، ملی و گفتمان‌های محلی تحلیل شود؛ به‌عنوان مثال، روایت‌های فمینیستی در خاورمیانه ممکن است با تأکید بر استعمارزدایی فرهنگی و بازپس‌گیری فضای عمومی توسط زنان همراه باشد (موهانتی^۳، ۱۹۸۸). از سوی دیگر، دیدگاه‌های فمینیسم التقاطی یا بینابینی به تلاقی ستم‌های گوناگون توجه دارند. بر اساس این رویکرد، جنسیت در تعامل با عواملی چون: طبقه، مذهب و قومیت، موقعیت زنان را رقم می‌زند؛ بنابراین، برای درک موانع حضور زنان در ورزشگاه باید به بینابینی بودن تبعیض‌ها توجه کرد؛ به‌طور مثال، یک زن ممکن است هم‌زمان با تبعیض جنسیتی و فشارهای سنتی-مذهبی مواجه باشد. مفهوم تقاطع‌گری که «کریشناو»^۴ مطرح کرده، نشان می‌دهد تبعیض‌های نژادی، فرهنگی و جنسیتی می‌توانند هم‌دیگر را تشدید کنند (کریشناو، ۱۹۸۹). در مجموع، نظریه‌های فمینیستی ضمن تفاوت در مبانی، همگی خواهان رفع تبعیض جنسیتی بوده و استدلال می‌کنند حضور آزادانه زنان در فضاهای عمومی مانند ورزشگاه، گامی عملی در مسیر تحقق برابری جنسیتی است (تانگ^۵، ۱۳۹۳؛ جواهری و همکاران، ۱۳۹۹).

۲-۲. نظریه هژمونی آنتونیو گرامشی

برای درک عمیق‌تر چرایی مقاومت در برابر حضور زنان در ورزشگاه، می‌توان از نظریه هژمونی «گرامشی» بهره برد. به گفته گرامشی، سلطه یک گروه بر گروه‌های دیگر صرفاً با زور میسر نمی‌شود، بلکه از طریق کسب رضایت و پذیرش فرهنگی نیز اعمال می‌گردد (گرامشی، ۱۹۷۱). در جامعه‌ای که فرهنگ فوتبال به عنوان قلمرو «مردانه» پذیرفته شده، نوعی هژمونی فرهنگی شکل گرفته است که در آن ارزش‌ها و هنجارهای مردسالارانه به طور طبیعی و بدون سؤال بازتولید می‌شوند. هژمونی مردانه در ورزش، نه تنها از طریق قوانین، بلکه از راه گفتمان‌ها، رسانه‌ها و تصورات قالبی تقویت می‌شود؛ برای مثال، این تصور که ورزشگاه محیطی خشن و «نامناسب» برای زنان است، درونی‌سازی شده و حتی توسط برخی از خود زنان پذیرفته می‌شود که این خود نشان از کارکرد هژمونیک ایدئولوژی مردسالارانه دارد (شل و رودریگز، ۲۰۰۰). پژوهش‌ها در جامعه‌شناسی ورزش نیز نشان می‌دهند که ورزش حرفه‌ای یک «پیوندگاه هژمونیک» از قدرت اقتصادی و فرهنگی مردان است که نابرابری جنسیتی را تقویت و عادی‌سازی می‌کند. بر این اساس، حضور زنان در ورزشگاه تهدیدی برای هژمونی مسلط تلقی شده و طبیعی است که با مقاومت نیروهای سنتی مواجه گردد. نظریه هژمونی، هم‌چنین روشن می‌کند که تغییر این وضعیت مستلزم ایجاد ضد هژمونی است؛ یعنی شکل‌گیری یک گفتمان و فرهنگ بدیل که حضور برابر زنان را به عنوان ارزشی اجتماعی بپذیرد و ترویج کند (گرامشی، ۱۹۷۱). از این منظر، مبارزه نمادین زنان برای ورود به استادیوم‌های فوتبال را می‌توان مبارزه‌ای فرهنگی برای کسب فرمانروایی بر فضای عمومی دانست که به چالش کشیدن ایدئولوژی مردسالار مسلط می‌انجامد (شل و رودریگز، ۲۰۰۰).

۲-۳. نظریه تبعیض جنسیتی (دوسوگرایی جنسیتی)

یکی دیگر از چارچوب‌های نظری مفید برای تبیین نگرش‌ها نسبت به حضور زنان در ورزشگاه، نظریه جنسیت‌زدگی دوسوگرا^۱ است که توسط «گلیک» و «فیسکه»^۲ ارائه شده است. براساس این نظریه، تبعیض جنسیتی در فرهنگ‌ها دو وجه متفاوت، ولی مرتبط دارد؛ جنسیت‌زدگی خصمانه و جنسیت‌زدگی خیرخواهانه. جنسیت‌زدگی خصمانه به نگرش‌های آشکارا منفی و خصومت‌آمیز نسبت به زنان اشاره دارد؛ مانند این عقیده که «زنان به فوتبال وارد نیستند و حضورشان در ورزشگاه نظم را به هم می‌زند». در مقابل، جنسیت‌زدگی خیرخواهانه به نگرش‌های به ظاهر مثبت، اما سرپرستانه نسبت به زنان گفته می‌شود؛ برای مثال، این دیدگاه که «باید زنان را از محیط خشن ورزشگاه محفوظ نگه داشت چون لطیف و آسیب‌پذیرند». هر دو وجه این تبعیض دوسویه، در نهایت به محدودسازی زنان منجر می‌شود؛ یکی با دشمن‌پنداری و دیگری با محافظه‌کاری^۳. پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی حاکی از آن است که در جوامعی با فرهنگ پدرسالار مذهبی، ترکیبی از این دو نوع نگرش به طور هم‌زمان وجود دارد (گلیک و فیسکه، ۱۹۹۶). در مورد ایران، بسیاری از مخالفت‌ها با حضور زنان در ورزشگاه صراحتاً بر پایه دلایل خیرخواهانه بیان شده است؛ به طور مثال، حفظ «عفت» یا جلوگیری از آزدگی بانوان از الفاظ ناشایست تماشاگران مرد. این در حالی است که همین گفتمان به ظاهر حمایت‌گرانه، آزادی انتخاب و حقوق زنان را محدود می‌کند و نمادی از جنسیت‌زدگی ساختاری است (جواهری و همکاران، ۱۳۹۹)؛ بنابراین نظریه دوسوگرایی جنسیتی کمک می‌کند تا فهم کنیم چگونه ترکیب پیچیده‌ای از تعصب‌های منفی و نگرش‌های به ظاهر مثبت، دست به دست هم داده و وضعیت تبعیض‌آمیز کنونی را تداوم می‌بخشند. سنجش این نگرش‌ها در میان مردم و مسئولان می‌تواند نشان دهد چه میزان از مقاومت در برابر حضور زنان ناشی از خصومت آشکار است و چه میزان ناشی از حمایت‌های قیم‌مآبانه که هر دو نیازمند اصلاح فرهنگی هستند (گلیک و فیسکه، ۱۹۹۶).

۲-۴. نظریات مربوط به عدالت جنسیتی

مفهوم عدالت جنسیتی در پیوند با مقوله حقوق زنان در فضای عمومی اهمیت ویژه‌ای دارد. نظریه پردازان عدالت

اجتماعی معاصر بر این باورند که دست‌یابی به دموکراسی واقعی بدون تحقق عدالت جنسیتی میسر نیست (فریزر^{۱۱})، (۲۰۰۷). به بیان «نانسی فریزر»، عدالت جنسیتی مستلزم «برابری مشارکتی» زنان است؛ یعنی فراهم بودن شرایط مادی و فرهنگی برابر برای مشارکت کامل زنان در تمامی عرصه‌های زندگی اجتماعی. بر این اساس، حضور زنان در استادیوم‌های فوتبال، نه تنها یک مطالبه صنفی، بلکه بخشی از تحقق شهروندی برابر و مشارکت اجتماعی عادلانه تلقی می‌شود. در چارچوب عدالت جنسیتی، برابری^{۱۲} و انصاف^{۱۳} هر دو مهم‌اند؛ به این معنا که باید فرصتی برابر فراهم شود و در عین حال شرایط خاص و نیازهای متفاوت زنان (به‌طورمثال، امنیت و امکانات بهداشتی در ورزشگاه) مورد توجه قرار گیرد تا حضور آنان واقعاً عملی و پایدار باشد. رویکردهای لیبرال عدالت جنسیتی بر تغییر قوانین تبعیض‌آمیز و اعطای حقوق برابر تأکید دارند (اوکین^{۱۴}، ۱۹۸۷)؛ درحالی‌که رویکردهای عدالت توزیعی و بازشناختی نظیر دیدگاه فریزر بر آنند که علاوه بر توزیع برابر منابع و فرصت‌ها، بازشناسی فرهنگی زنان به عنوان گروهی دارای شأن و منزلت برابر نیز ضرورت دارد (فریزر، ۲۰۰۷). از این منظر، ممنوعیت ورود زنان به ورزشگاه نمادی از بی‌عدالتی جنسیتی است که هم توزیع نابرابر حق استفاده از فضای عمومی را نشان می‌دهد و هم حاکی از عدم به رسمیت‌شناسی زنان به عنوان اعضای کامل جامعه است. نظریات عدالت جنسیتی با ارائه این چارچوب، سیاست‌گذاران را فرامی‌خوانند تا در تصمیم‌گیری‌های خود تأمین حقوق برابر و رفع تبعیض را در اولویت قرار دهند و به جای نگاه ابزاری یا حمایتی صرف، به توانمندسازی و مشارکت فعال زنان در عرصه ورزش اهتمام ورزند (مصطفایی و کلاته‌سیفری، ۱۳۹۹؛ و فریزر، ۲۰۰۷).

۲-۵. نظریه کنش اجتماعی (وبر)

«ماکس وبر» برای فهم رفتارهای اجتماعی بر تحلیل معانی و انگیزه‌های کنش‌گران تأکید می‌کرد. نظریه کنش اجتماعی وبر، چهار نوع کنش معنا دار را تفکیک می‌کند؛ کنش عقلانی معطوف به هدف، کنش عقلانی معطوف به ارزش، کنش عاطفی و کنش سنتی. کاربرد این چارچوب در بحث حضور زنان در ورزشگاه‌ها روشن‌گر است. از منظر وبر، رفتار مخالفان و موافقان حضور زنان را می‌توان براساس انگیزه‌هایشان تحلیل کرد. کنش سنتی را در استدلال کسانی می‌بینیم که صرفاً به اتکاء به رسم و عادت گذشته، حضور زنان را در این فضا روا نمی‌دانند («همیشه ورزشگاه جای مردان بوده است»)^{۱۵}؛ این افراد بدون محاسبه نتایج، به سنت پای بندند. در مقابل، بخشی از مقاومت‌ها ریشه در کنش ارزش-عقلانی دارد؛ به این صورت که فاعلان براساس یک ارزش یا عقیده خاص (به‌طورمثال، حفظ اخلاق و تفکیک جنسیتی به عنوان ارزش دینی) عمل می‌کنند، حتی اگر این عمل به نتیجه خاصی هم نی‌انجامد. ازسوی دیگر، زنان طرف‌دار فوتبال که باوجود موانع قانونی و اجتماعی تلاش می‌کنند وارد ورزشگاه شوند، ممکن است کنش عاطفی انجام دهند که بر پایه شور و هیجان علاقه به تیم محبوب و لذت تماشای مستقیم بازی است؛ هم‌چنین تصمیم برخی نهادهای حکومتی برای اجازه دادن مقطعی به ورود محدود زنان در بازی‌های ملی می‌تواند جنبه کنش عقلانی معطوف به هدف داشته باشد؛ بدین معنا که برای دست‌یابی به اهدافی چون: بهبود وجهه بین‌المللی یا جلوگیری از فشارهای فیفا، سیاست‌گذاران دست به اقداماتی حساب‌شده می‌زنند.

افزون بر این، وبر مفهوم کنش اجتماعی فهم‌کننده را مطرح می‌سازد که بر درک ذهنی کنش‌گران تأکید دارد. بر این اساس، برای تحلیل کامل وضعیت باید دریابیم زنان خواهان حضور در ورزشگاه چه معانی و اهمیتی برای این کنش قائل‌اند (به‌طورمثال، آن‌را حق شهروندی، تفریح سالم یا نوعی مقاومت اجتماعی می‌دانند) و مخالفان چه تصویری از پیامدهای آن دارند (به‌طورمثال، نگرانی از تضعیف نظم فرهنگی موجود یا گسست از ارزش‌های سنتی). با این رویکرد تفهومی، حضور نیافتن زنان در ورزشگاه صرفاً یک امر ساختاری تلقی نمی‌شود، بلکه نتیجه تعامل پیچیده‌ای از کنش‌ها و معانی متقابل بین زنان، مردان تماشاگر، نیروهای انتظامی و نهادهای تصمیم‌گذار است که برای تغییر آن باید این معانی را تغییر داد (وبر^{۱۶}، ۱۹۷۸). افزون بر این، می‌توان از مفهوم انسداد اجتماعی وبر نیز بهره گرفت؛ یعنی وضعیتی که یک گروه مسلط (مردان) از طریق ایجاد موانع (رسمی یا غیررسمی) گروه دیگر را از

دست‌یابی به منافع و فرصتی خاص (تماشای مسابقه در استادیوم) محروم می‌کند تا انحصار خود را حفظ کند. این مفهوم انسداد نیز در تبیین مکانیزم‌های طرد زنان از ورزشگاه قابل استفاده است (ویر، ۱۹۴۶)؛ بنابراین، نظریهٔ وبر با تمرکز بر انگیزه‌ها، معانی و سازوکارهای قدرت اجتماعی، لایه‌های مغفول رفتارهای مرتبط با حضور زنان در ورزشگاه را آشکار می‌سازد.

۲-۶. دیدگاه کارکردگرایانه (پارسونز)

رویکرد کارکردگرایی ساختاری با نام «تالکوت پارسونز»، به کارکردها و پیامدهای هر پدیده در حفظ نظم اجتماعی توجه دارد. از منظر کارکردگرایانه، هر نهاد اجتماعی نقشی در تعادل و استمرار جامعه ایفاء می‌کند؛ ورزش و به تبع آن استادیوم‌های فوتبال نیز کارکردهایی چون: ایجاد هم‌بستگی جمعی، تخلیهٔ هیجانات و سرگرمی عمومی دارند. در سنت‌های گذشته، تفکیک نقش‌های جنسیتی به‌عنوان امری کارآمد برای نظام اجتماعی انگاشته می‌شد؛ به‌طورمثال، پارسونز در نظریهٔ نقش‌های خانوادگی خود، نقش ابزاری-معیشتی را برای مرد و نقش بیانی-عاطفی را برای زن مطرح کرد که هماهنگی این نقش‌ها به ثبات خانواده و جامعه کمک می‌کند (پارسونز و بالز^۶، ۱۹۹۵). بر همین قیاس، می‌توان گفت که در جوامع سنتی‌تر، مشارکت مردان در فعالیت‌های ورزشی و حضور در استادیوم‌ها به‌عنوان بخشی از نقش اجتماعی مردانه پذیرفته شده و عدم حضور زنان نیز عاملی برای پیش‌گیری از تنش یا بی‌نظمی احتمالی قلمداد می‌شده است؛ برای مثال، از این دیدگاه ممکن است استدلال شود که تفکیک جنسیتی در ورزشگاه کارکرد حفظ اخلاق عمومی یا جلوگیری از درگیری‌های جنسیتی را داشته است؛ هرچند چنین توجیهاتی از منظر علمی محل تردیدند، اما مهم است که دریابیم در منطق کارکردگرایی کلاسیک، هر قاعده یا نهاد (هرچند به ظاهر ناعادلانه) ممکن است کارکردی پنهان در حفظ انسجام یا نظم اجتماعی داشته باشد (مرتون^۷، ۱۹۶۸). با این حال، کارکردگرایی مدرن تأکید می‌کند که کارکردها ایستا نیستند و با تغییر شرایط اجتماعی، کارکرد یک نهاد نیز می‌تواند دگرگون شود. حضور نیمی از جمعیت (زنان) در عرصه‌های مختلف اجتماعی خود به عاملی برای انسجام ملی و افزایش سرمایهٔ اجتماعی بدل شده است؛ در همین راستا، عدم مشارکت زنان در فعالیت‌هایی مانند تماشای مسابقات ملی می‌تواند ناخودآگاهی^۸ کارکردی تلقی شود که مانع بهره‌گیری کل جامعه از ظرفیت‌های مشارکتی زنان می‌گردد (جوهری و همکاران، ۱۳۹۹)؛ بنابراین، کارکردگرایان معتقدند که برای حفظ تعادل نظام اجتماعی در عصر جدید، باید نقش‌ها و هنجارها بازنگری شوند؛ به عبارتی دیگر، حضور فعال زنان در ورزش و ورزشگاه می‌تواند به تقویت هم‌بستگی اجتماعی و انتقال ارزش‌های مشارکت و رقابت سالم به کل جامعه کمک کند و درنهایت کارکرد مثبت خود را نشان دهد (پارسونز، ۱۹۵۱). بدین ترتیب، رویکرد کارکردی ضمن در نظر گرفتن توجیهات سنتی برای حذف زنان، بر تطبیق کارکردها با واقعیت‌های نوین اجتماعی تأکید دارد و می‌تواند از منظر مدیریتی به استدلال در جهت رفع موانع حضور زنان یاری رساند؛ چراکه مشارکت آنان را در خدمت انسجام و رشد جامعه می‌بیند، نه تهدید آن.

۲-۷. دیدگاه‌های انتقادی دیگر

علاوه بر رویکردهای یادشده، طیفی از دیدگاه‌های انتقادی در علوم اجتماعی می‌توانند به روشن شدن ابعاد مختلف موضوع کمک کنند. نظریهٔ تضاد یا تعارض (برخاسته از سنت مارکسی) بر نابرابری ساختاری و کشمکش بر سر منابع و قدرت بین گروه‌های مسلط و فرودست تأکید دارد. از این منظر، منع زنان از ورود به ورزشگاه را می‌توان جلوه‌ای از تضاد جنسیتی دانست که در آن مردان به‌عنوان گروه مسلط در پی حفظ انحصار خود بر سرمایهٔ فرهنگی ورزش هستند (کولینز^۹، ۱۹۷۵). در این رویکرد، جدال بر سر حضور زنان صرفاً یک اختلاف سلیقه‌ای نیست، بلکه بخشی از مبارزهٔ بزرگ‌تر برای دسترسی برابر به منابع قدرت و سرمایه‌های اجتماعی است. «پی‌یر بوردیو» جامعه‌شناس فرانسوی نیز با مفهوم سرمایهٔ نمادین و خشونت نمادین کمک می‌کند تا بفهمیم چگونه طرد زنان از ورزشگاه به مثابه اعمال نوعی خشونت نمادین پذیرفته شده، بازتولید ساختارهای مردسالار را

طبیعی جلوه می‌دهد (بورديو^{۲۰}، ۲۰۰۱). از دید بورديو، میدان ورزش میدان رقابت و قدرت است و کسانی که در آن حضور دارند سرمایه اجتماعی و نمادین کسب می‌کنند؛ در چنین میدانی، محروم کردن نظام‌مند زنان از حضور به معنای محروم کردنشان از کسب سرمایه و پایگاه در این عرصه است که خود به تداوم فرودستی‌شان در سایر عرصه‌ها می‌انجامد (جواهری و همکاران، ۱۳۹۹).

هم‌چنین مفهوم مردسالاری هژمونیک که توسط «رایوین کانل» مطرح شده، مکمل نظریه گرامشی در حوزه جنسیت است. مردسالاری هژمونیک به الگویی از مردانگی اشاره دارد که در یک زمان تاریخی معین ایده‌آل و مسلط شمرده می‌شود و سایر شکل‌های هویت جنسی را به حاشیه می‌راند (کانل^{۲۱}، ۱۹۹۵). در زمینه ورزش، ورزشکاری مردانه و حضوری که با جسارت، قدرت بدنی و رقابت شدید همراه است، مصداقی از این مردانگی هژمونیک است. طبیعی است در چنین فضایی، زنان یا باید خود را با این فرهنگ مردانه وفق دهند یا طرد می‌شوند. رویکرد انتقادی فمینیستی با تحلیل گفتمان رسانه‌ها و فرهنگ عامه پیرامون فوتبال نشان داده که چگونه کلیشه‌هایی نظیر «زن فوتبال دوست»، «زن ورزشگاهی» یا «دختر هوادار» ساخته و بعضاً به شکل تمسخرآمیز بازنمایی شده‌اند که این خود بیانگر چالش زنان برای کسب مشروعیت در این قلمرو است (وایتساید و هاردین^{۲۲}، ۲۰۱۱). از دیدگاه انتقادی، تغییر این تصاویر و زبان رایج، بخشی از فرآیند بازپس‌گیری فضای ورزشگاه توسط زنان است.

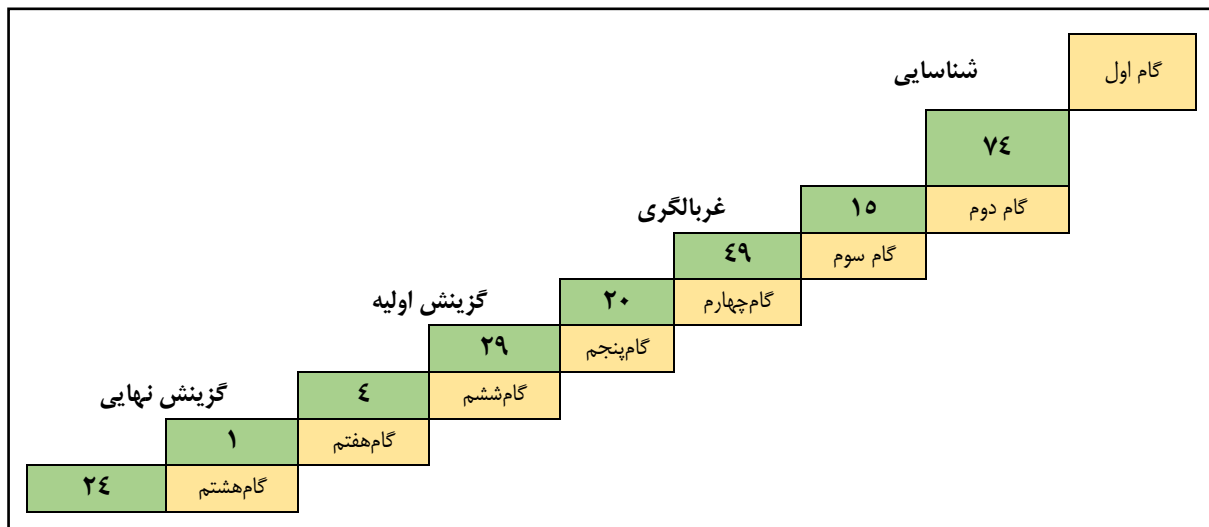
درنهایت، تمامی دیدگاه‌های مطرح شده بر یک نکته مشترک تأکید دارند؛ حضور زنان در استادیوم‌های فوتبال صرفاً یک موضوع ورزشی ساده نیست، بلکه پدیده‌ای چندبُعدی است که به ساختارهای قدرت، فرهنگ جنسیتی و تغییرات اجتماعی گره خورده است. یک چارچوب نظری جامع و به‌روز برای مرور نظام‌مند مطالعات مربوط به این موضوع باید بتواند از هرکدام از نظریات یادشده عناصر مفهومی مناسب را وام بگیرد. ترکیب بینش‌های فمینیستی، انتقادی و کارکردگرایانه به همراه درنظر گرفتن عوامل روان‌شناختی (نگرش‌های دوسوگرایانه) و تفسیری (معانی کنش اجتماعی) این امکان را می‌دهد که تحلیل حضور یا عدم حضور زنان در ورزشگاه‌ها هم مستند و نظری و هم کاربردی و منطبق با واقعیت‌های جامعه باشد. چنین چارچوبی کمک می‌کند تا در یک مرور نظام‌مند، یافته‌های پژوهش‌های مختلف ذیل یک منظومه نظری واحد مقایسه و تفسیر شوند و درنهایت برای بهبود سیاست‌ها و راهبردها جهت ارتقای حضور برابر و ایمن زنان در فضاهای ورزشی به‌کار گرفته شوند.

۳. روش پژوهش

این پژوهش با بهره‌گیری از روش مرور نظام‌مند، به بررسی انتقادی مطالعات انجام شده درباره حضور و مشارکت زنان در ورزشگاه‌ها پرداخته است. مرور نظام‌مند، نوعی مطالعه ثانویه است که با استفاده از رویه‌ای ساخت یافته، شفاف و قابل تکرار، پژوهش‌های پیشین را با هدف پاسخ به یک سؤال یا مسئله مشخص مرور و تحلیل می‌کند (قاضی طباطبایی و ودادهیر، ۲۰۱۰). برخلاف مرورهای سنتی، این روش براساس یک پروتکل از پیش طراحی شده عمل می‌کند و مراحل آن شامل: جست‌وجوی نظام‌مند منابع، ارزیابی مطالعات برپایه معیارهای مشخص، تلفیق یافته‌ها و ارائه تحلیل نهایی است. هدف از این مرور، نه صرف گردآوری اطلاعات، بلکه استخراج و مقایسه نتایج کلیدی برای پاسخ‌گویی به پرسش تحقیق است. در فرآیند اجرای این مطالعه، مراحل پیشنهادی توسط «نیکلسون» و «رایت» و همکاران در زمینه مرور نظام‌مند مدنظر قرار گرفته و تلاش شده است یافته‌های مطالعات متنوع در این حوزه با رویکردی تحلیلی و مقایسه‌ای ارائه شود.

جامعه آماری این مطالعه شامل پژوهش‌هایی است که از جوانب و ابعاد مختلف به موضوع «حضور زنان در استادیوم‌های فوتبال» پرداخته‌اند؛ از همین منظر، در گام نخست کلید واژه‌های «حضور زنان»، «استادیوم‌های ورزشی»، «محدودیت‌های جنسیتی» و «حقوق زنان در ورزش» در کتابخانه‌ها، مراکز و بانک‌های علمی، از جمله: بانک اطلاعات نشریات و مجلات ایرانی، پایگاه اطلاعات علمی و پایگاه مجلات تخصصی نور جستجو شد؛ پس از اتمام جستجو و با توجه به معیارهای ورود و خروج، مرتبط‌ترین مطالعات با اهداف مطالعه انتخاب شدند. معیارهای

ورود مطالعات شامل انجام پژوهش در کشور ایران، انتشار مطالعه به زبان فارسی، تمام متن بودن مطالعات (مقالات) بود. معیارهای خروج از مطالعه نیز محدود به دسترسی نداشتن به متن کامل مطالعه، عدم تمرکز بر کلیدواژگان مورد بررسی محقق و عدم برخورداری از چارچوب نظری واضح و مشخص بود. نکته دیگر این‌که، در بدو جستجوی منابع معیار انتخاب مطالعات و مقالات و اسناد مرتبط اشاره شدن به زنان و فوتبال در عنوان/چکیده/کلیدواژه‌ها و یا حداقل بخشی از متن بوده است. برخی مطالعات از عبارات دیگری برای این اصطلاح استفاده کرده‌اند، این مطالعات نیز در مرور اولیه مدنظر قرار گرفته‌اند. فرآیند، نحوه ورود و انتخاب مطالعات در مرور نظام‌مند در نمودار ۱، نشان داده شده است.

نمودار ۱: پریزما روند بررسی مقالات در پایگاه‌های داده‌ای (نگارندگان، ۱۴۰۳).
Graph. 1: PRISMA: The process of screening articles in databases (Authors, 2024).

فرآیند مرور نظام‌مند مطالعات مورد بررسی مطابق با الگوی پریزما، در چهار مرحله اصلی شامل: شناسایی، غربالگری، گزینش اولیه و گزینش نهایی، انجام شد؛ در گام نخست، طی جست‌وجوی گسترده در پایگاه‌های داده علمی، در مجموع ۷۴ مطالعه شناسایی شد که در مرحله اول صرفاً به استخراج کلیه پژوهش‌های مرتبط با موضوع بدون اعمال محدودیت پرداخته شده بود. در ادامه، فرآیند غربالگری با هدف حذف مطالعات فاقد اعتبار علمی و آثار تکراری انجام شد. در این مرحله، ۱۵ مطالعه به دلیل انتشار در مجلات غیرمعتبر یا کنفرانس‌های غیرتخصصی کنار گذاشته شدند. از میان ۵۹ مطالعه باقی‌مانده، بررسی‌ها نشان داد که ۲۰ مورد تکراری بوده‌اند و به همین دلیل نیز از فهرست کنار گذاشته شدند؛ بنابراین، در پایان این مرحله، ۲۹ مطالعه یکتا برای بررسی دقیق‌تر وارد مرحله گزینش شدند. در مرحله گزینش اولیه، مقالات از نظر انطباق با معیارهای ورود به مرور نظام‌مند شامل: هم‌خوانی با جامعه هدف تحقیق، برخورداری از رویکرد تجربی (و نه صرفاً نظری)، و پیوند روش‌شناختی با اهداف پژوهش مورد ارزیابی قرار گرفتند. در این بررسی، چهار مقاله به دلیل عدم تطابق مفهومی یا موضوعی با مسئله تحقیق، و نیز یک مقاله به دلیل تمرکز صرف بر نظریه‌پردازی بدون تحلیل داده‌محور از فهرست خارج شدند؛ در نهایت، ۲۴ مطالعه که هم از نظر روایی علمی و هم از نظر روش‌شناسی و محتوایی با اهداف تحقیق هم‌راستا بودند، به عنوان مطالعات نهایی وارد مرحله تحلیل نظام‌مند شدند. این مقالات، بنیان اصلی تحلیل یافته‌ها و نتیجه‌گیری‌های پژوهش حاضر را تشکیل داده‌اند. فرآیند طی شده، شفافیت و انسجام روشی را در انتخاب منابع حفظ کرده و از ورود مطالعات غیرمرتبط یا کم‌اعتبار به بدنه تحلیلی تحقیق جلوگیری نموده است. مطالعات منتخب به شکل خلاصه در جدول ۱ ارائه شده‌اند.

جدول ۱: فهرست مطالعات وارد شده به مرور نظام‌مند (نگارندگان، ۱۴۰۳).
Tab. 1: List of studies included in the systematic review (Authors, 2024).

ردیف	سال انتشار	عنوان
۱	نقوی و همکاران، ۱۴۰۲	شناسایی عوامل مؤثر بر ارتقای فرهنگ عمومی اماکن ورزشی استان تهران (با رویکرد حضور زنان در استادیوم‌های ورزشی)
۲	مبارکی و همکاران، ۱۴۰۲	شناسایی پیامدهای ممنوعیت حضور زنان ایرانی در استادیوم‌های فوتبال
۳	میرصفیان و همکاران، ۱۴۰۱	ارائه مدل نقش رسانه‌های اجتماعی بر ورود بانوان تماشاگر به استادیوم‌های فوتبال ایران
۴	حاجیان فروشانی و همکاران، ۱۴۰۱	بررسی مبانی فقهی موافقان و مخالفان حضور زنان در ورزشگاه
۵	رازقی‌مله و همکاران، ۱۴۰۱	سنخ‌شناسی ذهنی بانوان در خصوص موانع حضور در ورزشگاه‌ها به‌عنوان تماشاگر با استفاده از روش کیو
۶	فراهانی و همکاران، ۱۴۰۰	شناسایی راه‌کارها و پیامدهای حضور زنان در استادیوم فوتبال به‌عنوان تماشاگر
۷	نقوی و همکاران، ۱۴۰۰	ارتقای فرهنگ عمومی اماکن ورزشی استان تهران با موضوع حضور بانوان در استادیوم‌های ورزشی؛ شناسایی فرصت‌ها، تهدیدها و ارائه راه‌کار
۸	مرادی‌سیاسر و همکاران، ۱۴۰۰	شناسایی چالش‌های پلیس در ورد بانوان به ورزشگاه‌های جمهوری اسلامی ایران
۹	طاهری و اندام، ۱۴۰۰	شناخت الگوهای نظری حضور خانواده‌ها به‌عنوان تماشاگر در ورزشگاه
۱۰	احمدی، ۱۴۰۰	ارائه الگوی پیامدها و پیش‌آیندهای حضور بانوان در استادیوم‌های فوتبال
۱۱	غیاثوند و رضازاده‌هراتی، ۱۳۹۹	استراتژی زنان برای تماشای فوتبال در استادیوم
۱۲	محمدی و همکاران، ۱۳۹۹	هواداری و جنسیت؛ تحلیل گفتمان هواداری زنان از فوتبال در ایران
۱۳	مصطفایی و کلاته‌سیفری، ۱۳۹۹	الگوی پارادایمی حضور بانوان تماشاگر در استادیوم‌های فوتبال در ایران
۱۴	فراهانی و همکاران، ۱۳۹۹	تحلیل و اولویت‌بندی موانع حضور زنان در استادیوم‌های ورزشی فوتبال به‌عنوان تماشاگر در ایران
۱۵	احمدی و همکاران، ۱۳۹۹	بررسی عوامل مؤثر بر حضور تماشاگران زن در استادیوم‌های فوتبال
۱۶	غیاثوند، و رضازاده‌هراتی، ۱۳۹۸	گرایش دختران به تماشای مسابقات فوتبال در ورزشگاه و عوامل مؤثر بر آن
۱۷	گری و همکاران، ۱۳۹۸	ارائه مدل توسعه فوتبال ایران با تأکید بر مقدمات حضور بانوان تماشاگر
۱۸	محمدزاده و محمدزاده، ۱۳۹۸	حق ورود بانوان ایرانی به ورزشگاه‌ها آری یا خیر؟ (نگاهی به موانع و چالش‌های فقهی-حقوقی حضور زنان ایرانی در ورزشگاه‌ها)
۱۹	فخارطوسی، ۱۳۹۷	حضور زنان در ورزشگاه (پژوهش فقهی)
۲۰	احمدی، ۱۳۹۳	مطالعه حضور تماشاگران زن در رقابت‌های ورزشی ایران
۲۱	توسلی و ابراهیمی، ۱۳۹۳	اعتدال جنسیتی و فوتبال
۲۲	پناهی و همکاران، ۱۳۹۱	منابع قدرت و تفسیر ایدئولوژیک قواعد ورزش بانوان
۲۳	ابراهیمی و همکاران، ۱۳۸۹	بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر گرایش زنان نسبت به مشارکت در ورزش به‌عنوان تماشاچی
۲۴	قراخلو، و نیسیان، ۱۳۸۶	بررسی نگرش اقشار مختلف درباره حضور تماشاچیان زن در میدان‌ها و رقابت‌های ورزشی مردان

۴. یافته‌ها

در این بخش یافته‌ها در سه قالب مجزا ذیل عناوین: توزیع جمعیتی و زمینه‌ای مطالعات، توزیع روشی مطالعات، توزیع نظری مطالعات و توزیع مرتبط با نتایج مطالعات ارائه شده است.

۴-۱. توزیع زمینه‌ای مطالعات

توزیع پژوهش‌های مرور شده براساس جنسیت نویسندگان نشان می‌دهد که مردان با ۶۲/۵٪ بیشترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند. پس از آن، پژوهش‌گران زن با ۲۹/۲٪ و تیم‌های نویسندگی مشترک (زن و مرد) با ۸/۳٪ در رتبه‌های بعدی قرار دارند. از نظر تعداد نویسندگان، ۴۱/۷٪ از پژوهش‌ها توسط دو نویسنده، ۲۵٪ توسط یک نویسنده، ۲۰/۸٪ توسط سه نویسنده و ۱۲/۵٪ با مشارکت چهار نویسنده تدوین شده‌اند. از لحاظ سطح تحصیلات، ۷۵٪ از نویسندگان دارای مدرک دکتری، ۸٪ دارای کارشناسی‌ارشد هستند و در ۸/۳٪ موارد اطلاعات مشخصی درباره‌ی مدرک تحصیلی ارائه نشده است. در بررسی نحوه انتشار، ۷۲٪ پژوهش‌ها در قالب مقاله علمی منتشر شده‌اند؛ در حالی که پایان‌نامه‌ها و گزارش‌های پژوهشی به ترتیب ۱۶٪ و ۸٪ از کل پژوهش‌های مرور شده را تشکیل می‌دهند. هم‌چنین از حیث سال انتشار، بیشترین سهم مربوط به سال‌های ۱۴۰۱ (۲۹/۲٪)، ۱۴۰۰ (۲۵٪) و ۱۳۹۹ ه.ش. (۲۰/۸٪) بوده است.

جدول ۲: توزیع زمینه‌ای مطالعات مرور شده (نگارندگان، ۱۴۰۳).

Tab. 2: Distribution of the reviewed studies by research context (Authors, 2024).

شاخص	معرف	تعداد	درصد
جنسیت	مرد	۱۵	۶۲/۵
	زن	۷	۲۹/۲
	زن و مرد	۲	۸/۳
تعداد نویسندگان	یک نفر	۶	۲۵
	دو نفر	۱۰	۴۱/۷
	سه نفر و بیشتر	۸	۳۳/۳
مقطع تحصیلی نویسندگان	دکتری	۱۸	۷۵
	کارشناسی‌ارشد	۴	۱۶/۷
	سایر	۲	۸/۳
نحوه انتشار مطالعات	مقاله	۱۸	۷۲
	پایان‌نامه	۴	۱۶
	گزارش پژوهشی	۲	۸
	سایر موارد	۱	۴
سال انتشار مطالعات	۱۴۰۲	۳	۱۲/۵
	۱۴۰۱	۷	۲۹/۲
	۱۴۰۰	۶	۲۵
	۱۳۹۹	۵	۲۰/۸
	۱۳۹۸ و پیش از آن	۳	۱۲/۵

۴-۲. توزیع روشی مطالعات

توزیع پژوهش‌های مرور شده براساس پارادایم روش‌شناختی نشان می‌دهد که بیشترین سهم به ترتیب به پارادایم تفسیری با ۴۱/۷٪، پوزیتیویستی با ۳۳/۳٪ و انتقادی با ۱۶/۷٪ اختصاص دارد. از منظر رویکرد روشی، پژوهش‌های

کیفی با ۴۴٪، کمی با ۱۰٪ و آمیخته با ۱۶٪ در جایگاه‌های اول تا سوم قرار دارند. در تحلیل نوع روش به کاررفته، روش پیمایش با ۲۹/۲٪، نظریه داده‌بنیاد با ۲۵٪ و مطالعات اسنادی-کتابخانه‌ای با ۱۶/۷٪ بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. از نظر جامعه آماری نیز، بیشترین مشارکت مربوط به مدیران ورزشی و کارشناسان (۲۵٪)، تماشاگران مرد و زن (۲۰/۸٪) و زنان دانشجو، اساتید دانشگاه و متخصصان (هرکدام ۱۶/۷٪) بوده است. در خصوص تکنیک‌های جمع‌آوری اطلاعات، روش مصاحبه با ۴۱/۷٪، پرسشنامه با ۳۳/۳٪ و تحلیل اسنادی با ۱۶/۷٪ بیشترین استفاده را در مطالعات مرور شده داشته‌اند؛ هم‌چنین از حیث میدان جغرافیایی انجام پژوهش، بیشترین سهم متعلق به مطالعات انجام شده در شهر تهران (۴۸٪) است، درحالی‌که سایر شهرهای ایران با ۸٪ و مطالعات ملی با ۴٪ در مراتب بعدی قرار دارند.

جدول ۳: توزیع پژوهش‌های مرور شده بر حسب روش انجام مطالعات (نگارندگان، ۱۴۰۳).
 Tab. 3: Distribution of the reviewed studies based on research methods (Authors, 2024).

شاخص	معرف	تعداد	درصد	شاخص	معرف	تعداد	درصد
پارادایم روش شناختی	تفسیری	۱۰	۴۱/۷	ابزار جمع‌آوری اطلاعات	مصاحبه	۱۰	۴۱/۷
	پوزیتویستی	۸	۳۳/۳		پرسشنامه	۸	۳۳/۳
	انتقادی	۴	۱۶/۷		تحلیل اسنادی	۴	۱۶/۷
	سایر	۲	۸/۳		مشاهده	۲	۸/۳
رویکرد روشی	کمی	۱۰	۴۰	میدان مطالعات	تهران	۴۸	۱۲
	کیفی	۱۱	۴۴		سایر شهرهای ایران	۳۲	۸
	آمیخته	۴	۱۶		ملی (چند شهر)	۱۶	۴
	نظریه داده‌بنیاد	۶	۲۵		بین‌المللی	۴	۱
توزیع روش شناختی	تحلیل گفتمان	۲	۸/۳	جامعه آماری	خبرگان حوزه ورزش و سلامت زنان	۳	۱۲/۵
	پیمایش	۷	۲۹/۲		زنان دانشجو	۴	۱۶/۷
	تحلیل تماتیک	۱	۴/۲		تماشاگران مرد و زن	۵	۲۰/۸
	اسنادی-کتابخانه‌ای	۴	۱۶/۷		مدیران ورزشی و کارشناسان	۶	۲۵
	دلفی	۲	۸/۳		اساتید دانشگاه و متخصصان	۴	۱۶/۷
	آمیخته	۲	۸/۳		سایر	۲	۸/۳

۳-۴. توزیع نظری مطالعات

در راستای تحلیل نظام‌مند مطالعات پیشین پیرامون موضوع حضور زنان در ورزشگاه‌ها، پژوهش‌ها براساس سه محور اصلی دسته‌بندی شده‌اند؛ سنت رشته‌ای^{۲۳}، رویکرد موضوعی^{۲۴} و مبانی نظری^{۲۵}. منطق این دسته‌بندی براساس چارچوب‌های رایج تحلیل مرور ادبیات در مطالعات میان‌رشته‌ای صورت گرفته و تلاش شده است با دقت در اهداف، روش‌شناسی و چارچوب مفهومی هر مقاله، جایگاه آن در طبقه‌بندی‌ها به‌درستی تعیین شود. توزیع سنت رشته‌ای پژوهش‌های مرور شده نشان می‌دهد که نگاه پژوهش‌گران به پدیده حضور زنان در ورزشگاه‌ها بیش از هر چیز از دریچه مدیریت ورزشی (با سهم ۳۳/۳٪) صورت گرفته است؛ این نکته گویای آن است که بسیاری از مطالعات، این مسئله را در چارچوب مفاهیمی چون سیاست‌گذاری‌های سازمانی، برنامه‌ریزی اجرایی، مدیریت اماکن ورزشی، توسعه مخاطب و برند و بهره‌وری منابع انسانی بررسی کرده‌اند. در واقع، تمرکز این سنت، بیشتر بر چگونگی طراحی و اجرای سازوکارهایی برای

تسهیل یا محدودسازی حضور زنان بوده است، نه لزوماً بررسی بنیادهای اجتماعی یا فرهنگی آن. در رده دوم، جامعه‌شناسی ورزشی با ۲۵٪ از پژوهش‌ها قرار دارد. این یافته مهمی است، چراکه نگاه جامعه‌شناسانه به این پدیده، آن را نه به عنوان یک «مسئله مدیریتی»، بلکه به عنوان یک «بازتاب اجتماعی» بررسی می‌کند. مطالعات این حوزه معمولاً با مفاهیمی هم‌چون: نابرابری جنسیتی، بازتولید کلیشه‌های فرهنگی، ساخت اجتماعی بدن زن، فضای عمومی و مرزهای جنسیتی در ورزش سر و کار دارند. این سنت تحلیلی، به ساختارهای کلان‌تر و زمینه‌های اجتماعی گسترده‌تر می‌پردازد که رفتارها و نگرش‌ها را شکل می‌دهند. روان‌شناسی ورزشی نیز با ۱۶/۷٪ سهم، سومین جایگاه را به خود اختصاص داده است. مطالعات این حوزه عمدتاً بر تجربه‌های ذهنی، انگیزشی، هیجانی و روانی زنان در مواجهه با فضاهای مردانه ورزشی، احساس تعلق، خودپنداره ورزشی، و اثرات روانی تبعیض تمرکز داشته‌اند. سایر حوزه‌ها، مانند: حقوق و فقه ورزشی (۱۲/۵٪)، رسانه و ارتباطات (۸/۳٪)، و اقتصاد ورزشی (۲/۴٪)، نیز سهم کمتری داشته‌اند، اما اهمیت آن‌ها در ارائه نگرش‌های تخصصی قابل چشم‌پوشی نیست؛ به عنوان مثال، حوزه حقوق و فقه تلاش دارد چارچوب‌های قانونی و شرعی مشروعیت یا عدم مشروعیت حضور زنان را تبیین کند. مطالعات رسانه‌ای نیز بر نحوه بازنمایی زنان در پوشش‌های خبری و تولیدات رسانه‌ای ورزشی متمرکزند.

تفاوت میان دسته‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و حقوقی بر مبنای تمرکز اصلی مقاله در تحلیل پدیده حضور زنان در ورزشگاه‌ها تعیین شده است؛ فرهنگی (مطالعاتی که بر نمادها، ارزش‌ها، سنت‌ها، عرف‌ها و باورهای فرهنگی حاکم بر فضاهای ورزشی و حضور زنان تمرکز داشته‌اند). اجتماعی (پژوهش‌هایی که نقش ساختارهای اجتماعی، تعاملات جمعی، طبقات اجتماعی، نابرابری جنسیتی و کلیشه‌های اجتماعی را بررسی کرده‌اند). سیاسی (مطالعاتی که به بررسی سیاست‌گذاری‌ها، تصمیم‌گیری‌های کلان، نهادهای حکومتی و تضادهای ایدئولوژیک در زمینه ورود زنان به استادیوم‌ها پرداخته‌اند). حقوقی (پژوهش‌هایی که رویکردی قانونی، فقهی و حقوق بشری به موضوع اتخاذ کرده‌اند). اقتصادی (مطالعاتی که تأثیرات مالی، بازاری، و توسعه اقتصادی ناشی از حضور زنان را مدنظر داشته‌اند). از منظر رویکرد موضوعی، مطالعات با تمرکز بر ابعاد فرهنگی با ۳۳/۳٪، اجتماعی با ۲۹/۲٪ و سیاسی با ۲۰/۸٪ بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند و این امر گویای توجه چندبعدی پژوهش‌گران به مسئله حضور زنان در ورزشگاه‌هاست.

در بخش مبانی نظری، نظریه‌هایی که پژوهش‌گران برای تحلیل پدیده بهره برده‌اند نیز دسته‌بندی شده‌اند. فهرست مهم‌ترین نظریه‌ها بدی شرح است: نظریه‌های جنسیتی (شامل: فمینیسم لیبرال، فمینیسم رادیکال، نظریه‌های تقاطع‌گرایی^{۲۶}، نظریه بازنمایی جنسیت^{۲۷}، و نظریه ساخت اجتماعی جنسیت). نظریه‌های جامعه‌شناختی (هم‌چون: نظریه کنش متقابل نمادین، نظریه گفتمان فوکویی، نظریه سرمایه فرهنگی بوردیو، و نظریه ساخت یابی گیدنز). نظریه‌های حقوقی (از جمله: نظریه حقوق طبیعی، حقوق بشر، عدالت جنسیتی، و فقه تطبیقی در حوزه ورزش). سایر نظریه‌ها (مانند: نظریه رسانه‌ای بازنمایی، و نظریه توسعه انسانی). توزیع پژوهش‌ها براساس مبانی نظری مورد استفاده نشان می‌دهد که نظریه‌های جنسیتی با ۴۱/۷٪ بیشترین کاربرد را داشته‌اند. پس از آن، نظریه‌های جامعه‌شناختی با ۳۳/۳٪ و نظریه‌های حقوقی با ۴٪ به عنوان چارچوب مفهومی پژوهش‌ها مورد بهره‌برداری قرار گرفته‌اند.

جدول ۴: توزیع پژوهش‌های مرور شده بر حسب سنت رشته‌ای مطالعات (نگارندگان، ۱۴۰۳).

Tab. 4: Distribution of the reviewed studies based on disciplinary traditions (Authors, 2024).

شاخص	معرف	مفاهیم مرتبط	تعداد	درصد
	عوامل اجتماعی	پایگاه اقتصادی-اجتماعی، هویت تیمی، فرهنگ هواداری، نهادهای تربیتی، انتظارات اجتماعی	۱۰	۴۰

۳۲	۸	هنجارها، ارزش‌ها، فرهنگ‌سازی، مقاومت‌های فرهنگی، آموزش و آگاهی‌بخشی	عوامل فرهنگی	متغیرهای مستقل
۱۶	۴	احساس امنیت، رضایت، رفتارهای تماشاگران، عزت نفس، یادگیری رفتارها، هیجان‌طلبی	عوامل روان‌شناختی	
۸	۲	هزینه‌ها، منابع مالی، قیمت بلیت، درآمد تماشاگران، وضعیت اقتصادی خانواده‌ها	عوامل اقتصادی	
۴	۱	سیاست‌های مدیریتی، برنامه‌ریزی، اقدامات اجرایی، بهبود زیرساخت‌ها، تأمین امنیت	عوامل مدیریتی	
۱۹/۱	۷	پیامدهای روانی، اجتماعی، فرهنگی، و سیاسی حضور زنان در ورزشگاه‌ها	پیامدهای حضور زنان در استادیوم‌ها	متغیرهای وابسته
۲۵	۶	موانع سیاسی، امنیتی، فرهنگی، اجتماعی، و زیرساختی حضور زنان در ورزشگاه‌ها	موانع و چالش‌های حضور زنان در ورزشگاه‌ها	
۱۶/۷	۴	تغییر نگرش‌های اجتماعی، فرهنگ‌سازی، آموزش، و آگاهی‌بخشی در مورد حضور زنان در ورزشگاه‌ها	نگرش و فرهنگ‌سازی نسبت به حضور زنان	
۱۲/۵	۳	عوامل مدیریتی، امنیتی، فرهنگی، اجتماعی، و اقتصادی مؤثر بر حضور زنان در ورزشگاه‌ها	عوامل مؤثر بر حضور زنان در استادیوم‌ها	
۸/۳	۲	مبانی حقوقی، فقهی، و شرعی حضور زنان در ورزشگاه‌ها	ملاحظات حقوقی و فقهی حضور در ورزشگاه‌ها	
۴/۲	۱	توسعه ورزش زنان، مدیریت منابع، و برنامه‌ریزی برای حضور زنان در ورزشگاه‌ها	توسعه ورزش زنان و مدیریت آن	
۴/۲	۱	تأثیر رسانه‌ها در فرهنگ‌سازی، تغییر نگرش‌ها، و تسهیل حضور زنان در ورزشگاه‌ها	نقش رسانه‌ها در تسهیل حضور زنان	
۵۰	۵	ایجاد هیجان‌های غیرواقعی، تحریک احساسات، تأثیرات روانی ناشی از تبلیغات یا رسانه‌ها	هیجانان کاذب	متغیرهای میانجی
۳۰	۳	تأثیر رهبران گروه‌ها، نقش الگوها، هدایت رفتارهای جمعی، مدیریت احساسات و رفتارهای تماشاگر	نقش لیدرها	
۲۰	۲	شرایط محیطی، زمان و مکان رویدادها، تأثیرات فصلی، موقعیت‌های خاص مانند مسابقات حساس یا فینال‌ها	عوامل موقعیتی	

رویکرد غالب پژوهش‌ها آسیب‌شناسانه است؛ بیشتر تلاش شده «چرا نمی‌شود» را توضیح دهند تا «چگونه می‌توان شد». سهم بالای عوامل فرهنگی و اجتماعی نشان می‌دهد که چالش، صرفاً قانونی یا اجرایی نیست؛ بلکه ریشه در نگرش‌ها، هنجارها و بافت اجتماعی دارد. مطالعات کمتری به راه‌کارهای عملیاتی، سیاست‌گذاری‌های تسهیل‌گر یا نقش رسانه‌های مثبت پرداخته‌اند؛ این بخش می‌تواند جهت‌گیری مناسبی برای پژوهش‌های آتی باشد. هیجانان کاذب و نقش لیدرها، نشان‌دهنده اهمیت توجه به روان‌شناسی اجتماعی فضای ورزشگاه‌ها در تحلیل جامع پدیده هستند.

۴-۵. توزیع پژوهش‌ها برحسب یافته‌های کلیدی و نتیجه‌شناختی مطالعات

در بررسی مطالعات انجام‌شده درباره مسئله حضور زنان در ورزشگاه‌ها، نتایج حاصل از مرور نظام‌مند پژوهش‌ها را می‌توان در دو سطح متمایز تحلیل کرد؛ یافته‌های کلیدی^{۳۸} و یافته‌های نتیجه‌شناختی^{۳۹}. یافته‌های کلیدی ناظر بر اهداف محوری و تمرکز اصلی هر مطالعه هستند؛ به بیان دیگر، آن‌چه پژوهش‌گر به عنوان مسئله اصلی تحقیق خود تعریف کرده و در پی بررسی یا پاسخ به آن بوده است. یافته‌های نتیجه‌شناختی بیشتر به خروجی‌های تحلیلی

و مفاهیم استنباط شده از داده‌ها مربوط می‌شوند؛ یعنی پیامدها، روابط علی، و الگوهایی که در روند تحلیل پژوهش به دست آمده‌اند و به توضیح نهایی پدیده کمک می‌کنند.

بیش از ۴۰٪ از مطالعات مرور شده، تمرکز اصلی خود را بر شناسایی موانع حضور زنان قرار داده‌اند. این تمرکز بیانگر رویکردی آسیب‌شناسانه است که با هدف فهم موانع ساختاری، اجتماعی، فرهنگی و حقوقی در برابر این حضور، شکل گرفته است. در مرتبه بعد، پژوهش‌هایی قرار دارند که راه‌کارهایی برای تسهیل حضور زنان ارائه داده‌اند؛ این دسته از پژوهش‌ها اگرچه از نظر تعداد کمترند، اما نشانه‌ای از گذار به رویکردهای مسئله‌محور و آینده‌نگر در ادبیات این حوزه هستند. درصد پایین‌تر پژوهش‌ها به تحلیل پیامدها و نقش رسانه‌ها اشاره دارد که نشان می‌دهد ابعاد پسینی یا تسهیل‌گر مسئله هنوز در حاشیه توجه علمی قرار دارند.

از منظر نتیجه‌شناسی، اغلب پژوهش‌های مرور شده بر پیامدهای چندبُعدی حضور زنان در ورزشگاه‌ها تمرکز داشته‌اند. این پیامدها شامل اثراتی در حوزه‌های روانی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد که حضور زنان در این فضاها می‌تواند به افزایش اعتماد به نفس، مشارکت اجتماعی، مطالبه‌گری حقوقی و تقویت گفتمان برابری جنسیتی منجر شود. افزون بر این، بسیاری از مطالعات به تأثیر مثبت حضور زنان بر فضای فرهنگی استادیوم‌ها، از جمله کاهش خشونت‌های کلامی و رفتاری از سوی تماشاگران مرد اشاره کرده‌اند. در رتبه دوم، پژوهش‌ها به شناسایی موانع و چالش‌های ساختاری، فرهنگی و قانونی پرداخته‌اند. این موانع غالباً در پیوند با ملاحظات امنیتی، سیاسی، عرفی و زیرساختی بررسی شده‌اند؛ به عنوان نمونه، فقدان امکانات بهداشتی مناسب برای زنان، ترس از مواجهه با بی‌احترامی یا خشونت کلامی، و هم‌چنین قوانین دوپهلوی یا متضاد، از جمله چالش‌های اصلی شناسایی شده در این مطالعات‌اند. این یافته‌ها نشان می‌دهند که زنان با مجموعه‌ای از محدودیت‌های چندلایه و هم‌زمان مواجه‌اند که حضور آزادانه آن‌ها را در ورزشگاه‌ها دشوار می‌سازد. دسته سوم یافته‌ها، به نگرش‌ها و فرآیند فرهنگ‌سازی مربوط می‌شود. این مطالعات بر ضرورت بازسازی نگرش جامعه نسبت به حضور زنان در فضاهای عمومی تأکید دارند. برخی از آن‌ها نقش نظام آموزشی، خانواده و رسانه‌ها را در شکل‌دهی یا اصلاح این نگرش‌ها برجسته کرده‌اند و پیشنهادهایی مانند: آموزش شهروندی و تولید محتوای رسانه‌ای فرهنگ‌ساز ارائه داده‌اند. چهارمین دسته از یافته‌ها، به عوامل مؤثر بر حضور زنان اختصاص دارد. این دسته، نگاهی تلفیقی به عوامل: مدیریتی، امنیتی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی دارد؛ برای مثال، برخی پژوهش‌ها تأکید کرده‌اند که حمایت مدیران، کاهش هزینه‌ها، ارائه بلیت‌های خانوادگی، و تأمین امنیت توسط نیروهای زن می‌تواند نقش مؤثری در تسهیل حضور زنان ایفاء کند. در دسته پنجم، مطالعات به ملاحظات حقوقی و فقهی پرداخته‌اند؛ اگرچه سهم این دسته در میان کل پژوهش‌ها نسبتاً اندک است، اما از نظر تحلیلی، جایگاه مهمی دارد؛ چراکه بسیاری از محدودیت‌های موجود، با ارجاع به مبانی شرعی یا قانونی توجیه می‌شوند. این پژوهش‌ها با بررسی تعارضات میان حقوق شهروندی و برداشت‌های فقهی سنتی، گاه پیشنهادهایی برای بازنگری در تفسیرهای فقهی یا تدوین قوانین حمایتی‌تر ارائه داده‌اند. ششمین دسته، به توسعه ورزش زنان و مدیریت آن اختصاص دارد. این مطالعات عمدتاً با نگاهی توسعه‌محور، به برنامه‌ریزی، مدیریت منابع و ایجاد زیرساخت‌های لازم برای مشارکت فعال زنان در حوزه ورزش پرداخته‌اند. در آخرین رده، پژوهش‌هایی قرار دارند که به نقش رسانه‌ها در تسهیل حضور زنان در ورزشگاه‌ها پرداخته‌اند؛ هرچند تعداد این مطالعات اندک است، اما یافته‌های آن‌ها تأکید دارند که بازنمایی مثبت زنان در رسانه‌ها می‌تواند به تغییر نگرش‌های عمومی، کاهش مقاومت اجتماعی و فرهنگ‌سازی مثبت کمک کند. نکته قابل توجه آن است که حوزه‌هایی مانند: نقش رسانه‌ها، توسعه ورزش زنان و مسائل حقوقی، با وجود اهمیت راهبردی، در حاشیه توجه پژوهش‌گران قرار داشته‌اند. این مسئله نشان‌دهنده کم‌توجهی به ظرفیت‌های توانمندساز و گفتمان‌ساز در ادبیات مطالعاتی مرور شده است، و می‌تواند به عنوان خلأ پژوهشی برای تحقیقات آینده مورد توجه قرار گیرد.

جدول ۵: توزیع پژوهش‌های مرور شده برحسب یافته‌های کلیدی و نتیجه‌شناختی مطالعات (نگارندگان، ۱۴۰۳).
Tab. 5: Distribution of the reviewed studies based on key findings and conclusions (Authors, 2024).

درصد	تعداد	مفاهیم مرتبط	شاخص
۴۱/۷	۱۰	شناسایی موانع حضور زنان در استادیوم‌ها	یافته‌های کلیدی
۳۳/۳	۸	ارائه راه‌کارهای افزایش حضور زنان	
۱۶/۷	۴	تحلیل پیامدهای مثبت و منفی حضور زنان	
۸/۳	۲	بررسی نقش رسانه‌ها در فرهنگ‌سازی	
۲۹/۲	۷	پیامدهای روانی، اجتماعی، فرهنگی، و سیاسی حضور زنان در ورزشگاه‌ها	یافته‌های نتیجه‌شناختی
۲۵	۶	موانع سیاسی، امنیتی، فرهنگی، اجتماعی، و زیرساختی حضور زنان در ورزشگاه‌ها	
۱۶/۷	۴	تغییر نگرش‌های اجتماعی، فرهنگ‌سازی، آموزش، و آگاهی‌بخشی در مورد حضور زنان در ورزشگاه‌ها	
۱۲/۵	۳	عوامل مدیریتی، امنیتی، فرهنگی، اجتماعی، و اقتصادی مؤثر بر حضور زنان در ورزشگاه‌ها	
۸/۳	۲	مبانی حقوقی، فقهی، و شرعی حضور زنان در ورزشگاه‌ها	
۴/۲	۱	توسعه ورزش زنان، مدیریت منابع، و برنامه‌ریزی برای حضور زنان در ورزشگاه‌ها	
۴/۲	۱	تأثیر رسانه‌ها در فرهنگ‌سازی، تغییر نگرش‌ها، و تسهیل حضور زنان در ورزشگاه‌ها	

۵. نتیجه‌گیری

یافته‌های این مرور نظام‌مند، نشان می‌دهد که پژوهش‌های مربوط به حضور زنان در ورزشگاه‌ها از جنبه‌های نظری، روش‌شناختی و محتوایی مسیر تحولات مشخصی را طی کرده‌اند. از منظر چارچوب‌های نظری، بخش قابل توجهی از مطالعات اولیه فاقد تکیه بر نظریه‌های جامع بوده و بیشتر به توصیف وضعیت یا سنجش افکار عمومی اکتفاء کرده‌اند؛ به عنوان نمونه، در پژوهش «قراخانلو» و «نیسیان» (۱۳۸۶) تمرکز بر سنجش نگرش اқشار مختلف نسبت به حضور تماشاگران زن بود و بحث نظری عمیقی صورت نگرفت. اما به مرور زمان و با پُررنگ‌تر شدن این مسئله در جامعه، تنوع رویکردهای نظری افزایش یافته است. در سال‌های اخیر شاهد به‌کارگیری لنزهای نظری مختلفی هستیم؛ از نظریه‌های جنسیتی و فمینیستی گرفته (برای تبیین نابرابری جنسیتی حاکم بر فضاهای ورزشی) تا رویکردهای جامعه‌شناختی (برای تحلیل ورزشگاه به مثابه یک عرصه عمومی خاص) و چارچوب‌های حقوقی (برای بررسی تعارض ممنوعیت‌ها با حقوق شهروندی). این تحول نشان می‌دهد ادبیات پژوهش از توصیف صرف به سمت تبیین علّی و معنایی حرکت کرده است (احمدی، ۱۳۹۳؛ غیاثوند و رضازاده، ۱۳۹۹). به بیان دیگر، روند کلی، گذار از پژوهش‌های کم‌تئوری به پژوهش‌های نظریه‌محور را نشان می‌دهد که خود یک تحلیل فراتبیینی از تکامل دانش این حوزه است.

در بُعد روش‌شناختی نیز تنوع قابل ملاحظه‌ای مشاهده می‌شود. بسیاری از تحقیقات دهه‌های گذشته رویکردهای کمی و توصیفی داشته‌اند؛ برای مثال، استفاده از پیمایش و پرسش‌نامه برای ارزیابی موافقت یا مخالفت جامعه با حضور زنان (قراخانلو و نیسیان، ۱۳۸۶) یا مطالعات موردی محدود. به مرور، روش‌های کیفی و ترکیبی بیشتر رواج

یافته است. پژوهش فراهانی و همکاران (۱۳۹۹) نمونه بارزی از ترکیب روش‌های کیفی و کمی است که با تکنیک دلفی به شناسایی موانع پرداختند و سپس با روش سلسله‌مراتبی به اولویت‌بندی آن‌ها اقدام کردند. هم‌چنین «غیاثوند» و «رضازاده» (۱۳۹۹) با بهره‌گیری از تحلیل محتوای کیفی و مصاحبه‌های عمقی، به لایه‌های معنایی پدیده ورود زنان به ورزشگاه دست‌یافته‌اند. در مجموع، می‌توان گفت مطالعات اولیه بیشتر مقطعی و پیمایشی بودند، در حالی که تحقیقات جدیدتر گرایش به مطالعات عمقی‌تر کیفی برای فهم پدیده در بستر اجتماعی آن پیدا کرده‌اند. این تغییر رویکرد روش‌شناختی خود بیانگر بلوغ تدریجی ادبیات است که از سطح توصیف به سطح تبیین و تفسیر ارتقاء یافته است.

از لحاظ محتوایی، بدنه مطالعات را می‌توان در چند محور اصلی دسته‌بندی کرد؛ یک محور برجسته، نگرش‌ها و دیدگاه‌های جامعه نسبت به حضور زنان به‌عنوان تماشاگر است. بسیاری از پژوهش‌های دهه ۱۳۸۰ ه.ش. تلاش کردند دریابند آیا افکار عمومی (اعم از زنان و مردان) از حضور بانوان در ورزشگاه استقبال می‌کند یا خیر و استدلال‌های موافقان و مخالفان چیست (قراخانلو و نیسیان، ۱۳۸۶؛ احمدی، ۱۳۹۳). محور دیگر، شناسایی و تحلیل موانع و چالش‌های این حضور است. در این دسته، مطالعات گوناگونی موانع فرهنگی-اجتماعی، شرعی، ساختاری و مدیریتی را که بر سر راه ورود زنان به ورزشگاه‌ها قرار دارد، استخراج نموده‌اند؛ برای نمونه، فراهانی و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهش خود مجموعه‌ای از این موانع را احصاء و اولویت‌بندی کرده‌اند که از جمله شامل: نگرش‌های سنتی و بازدارنده، شرایط نامناسب فضای ورزشگاه (فحاشی، نبود زیرساخت مناسب) و مقاومت‌های ساختاری و قانونی است. محور مهم دیگر، بررسی پیامدهای احتمالی و واقعی حضور زنان است. برخی تحقیقات استدلال کرده‌اند که حضور بانوان می‌تواند آثار مثبتی بر فضای ورزشگاه بگذارد؛ چنان‌که یافته‌های یک مطالعه نشان داد از دید زنان، حضور آنان در ورزشگاه باعث بهبود رفتار و هنجارهای تماشاگران مرد می‌شود و شور و نشاط بیشتری به محیط می‌بخشد (احمدی، ۱۳۹۳)؛ در مقابل، مخالفان سنتی مدعی تأثیرات منفی بوده‌اند، اما شواهد پژوهشی مؤیدی برای آن ادعاها گزارش نکرده است. بالأخره یک محور نوپدید در اواخر دهه ۱۳۹۰ ه.ش.، تجارب‌زیسته و استراتژی‌های زنان برای ورود یا تماشای مسابقات از طرق جای‌گزین است. غیاثوند و رضازاده (۱۳۹۹) در این راستا به مفاهیمی هم‌چون: «فتح فضاهای مردانه» و «نمایش رؤیای زنانه» دست‌یافته‌اند که بیانگر کنش معنادار زنان در مواجهه با ممنوعیت‌ها است. این مضمون محتوایی جدید، ادبیات پژوهش را از حالت تک‌سویه (نگاه از بیرون به زنان) به تعاملی‌تر (نگاه به عمل زنان در مقام فاعل اجتماعی) سوق داده است.

به لحاظ متغیرهای مورد بررسی نیز الگوهای جالبی مشاهده می‌شود. در تحقیقات کمی‌تر، متغیر وابسته عمدتاً نگرش یا گرایش به حضور زنان در ورزشگاه تعریف شده و متغیرهای مستقل مختلفی مانند: جنسیت پاسخ‌دهندگان، سن، تحصیلات یا پایگاه اجتماعی برای تبیین این نگرش به‌کار رفته است (قراخانلو و نیسیان، ۱۳۸۶؛ احمدی، ۱۳۹۳). نتایج معمولاً حاکی از آن است که جوان‌ترها و افرادی با تحصیلات بالاتر نگرش بازتری به این موضوع داشته‌اند؛ هرچند این یافته‌ها در همه مطالعات یک‌دست نیست. در پژوهش‌های کیفی اخیر، به جای متغیر به معنای کلاسیک آن، با مقوله‌ها و مفاهیم سر و کار داریم؛ برای مثال، به جای سنجش کمی تأثیر متغیر «فرهنگ»، مستقیماً مقوله‌های فرهنگی و ارزشی مرتبط با منع حضور زنان استخراج شده و تحلیل می‌شوند (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۹). یا به جای متغیر «استراتژی»، کنش‌های خلاقانه زنان به مثابه مقوله‌هایی مستقل (مثل: تغییر ظاهر برای ورود به ورزشگاه، یا تجمع مقابل ورزشگاه در هنگام بازی) شناسایی می‌شوند (غیاثوند و رضازاده، ۱۳۹۹). به‌طور کلی می‌توان گفت ادبیات مورد بررسی در سال‌های اخیر از چارچوب تنگ متغیرهای کمی سنتی خارج شده و به درکی سیستمی‌تر و مفهومی‌تر از پدیده رسیده است. این تحلیل فراتبیینی نشان می‌دهد که ادبیات پژوهش همگام با تغییرات اجتماعی پیرامون موضوع پیش‌رفته و از ابعاد مختلف رشد یافته است. در دهه‌های گذشته که ممنوعیت کامل برقرار بود، پژوهش‌ها بیشتر معطوف به طرح مسئله و بیان دیدگاه‌ها بودند؛ اما در سال‌های نزدیک‌تر به زمان حاضر، با باز شدن نسبی فضا، تحقیقات رنگ و بوی تحلیلی‌تر و تجربی‌تر به خود گرفته‌اند. این سیر تحول خود

گویای آن است که تولید دانش در این حوزه چگونه بازتابی از زمینه اجتماعی-سیاسی بوده و به تدریج از پرسش «آیا زنان باید حضور یابند؟» به پرسش «چگونه و با چه پیامدهایی می‌توانند حضور یابند؟» رسیده است. برای فهم عمیق‌تر نتایج به دست آمده، باید آن‌ها را در پرتو مبانی نظری مرتبط تحلیل کرد. این پژوهش‌ها صریحاً و ضمنی از چند دسته چارچوب نظری بهره‌برده‌اند که میان داده‌های تجربی و تبیین‌های کلی پلی ارتباطی می‌زنند. نظریه‌های جنسیتی - به‌ویژه فمینیسم و مفهوم پدرسالاری - توضیح می‌دهند که چرا و چگونه منع حضور زنان در ورزشگاه‌ها شکل گرفته و استمرار یافته است. براساس این نظریه‌ها، ورزشگاه به عنوان یک فضای عمومی، در بافت فرهنگی سنتی به عنوان حوزه‌ای مردانه تعریف شده و حضور زنان در آن چالشی علیه نظم نمادین مردسالارانه تلقی می‌شود. یافته‌های پژوهش‌های مختلف نیز این امر را تأیید می‌کنند؛ برای مثال، بسیاری از موانع شناسایی شده در مطالعات (از نگرش منفی برخی مردان تماشاگر گرفته تا مقاومت نهادهای محافظه‌کار) در واقع، ریشه در هنجارهای جنسیتی دارند که نقش‌های سنتی برای زنان قائل‌اند (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۹). غیاثوند و رضازاده (۱۳۹۹) نیز با تحلیل روایت‌های دختران جوان، به بازتولید همین هژمونی مردانه در فضای استادیوم اشاره کرده‌اند و تلاش زنان برای ورود را تلاشی برای شکستن این هژمونی تعبیر کرده‌اند؛ بدین ترتیب، یک خط تحلیلی قوی در ادبیات این است که کنش منع یا اجازه ورود زنان بازتابی از ساختار قدرت جنسیتی در جامعه است؛ این دقیقاً همان چیزی است که نظریه‌های فمینیستی مطرح می‌کنند و شواهد تجربی پژوهش‌گران نیز مصداق‌های آن را نشان داده است.

از سوی دیگر، دیدگاه‌های جامعه‌شناختی و نظریه‌های فضاهای عمومی نیز چارچوب مکملی فراهم می‌کنند. نظریه پردازانی مانند: «ایرونی گافمن» یا پیر بوردیو بر این نکته تأکید دارند که هر فضای اجتماعی دارای قواعد و سرمایه‌های خاص خود است و گروه‌های اجتماعی برای دسترسی به آن فضا گاه با موانع ساختاری مواجه می‌شوند. ورزشگاه به عنوان یک میدان اجتماعی^۳ در ایران، تاریخی مردانه داشته و سرمایه فرهنگی مسلط در آن مطابق ذائقه و رفتار مردان شکل گرفته است. یافته‌های پژوهش‌ها نشان می‌دهد که زنان برای ورود به این میدان، نه تنها با منع قانونی، بلکه حتی در صورت رفع منع، با جو مردانه‌ای روبه‌رو هستند که نیازمند دگرگون شدن است. اینجا نظریه‌های تغییر اجتماعی و کنش جمعی به کار می‌آید؛ حضور تدریجی زنان به مثابه یک حرکت جمعی نوظهور می‌تواند در بلندمدت به تغییر آن فرهنگ مسلط کمک کند. چنان‌که برخی پژوهش‌ها اشاره کرده‌اند، خود حضور زنان عاملی برای تعدیل رفتار تماشاگران مرد و افزایش نظارت اجتماعی در ورزشگاه است (احمدی، ۱۳۹۳). این مشاهده با نظریه‌های کنترل اجتماعی و جامعه‌شناسی انحراف هم‌راستا است که معتقدند تنوع ترکیب جمعیتی و حضور گروه‌های به حاشیه رانده شده در فضاهای عمومی می‌تواند به کاهش رفتارهای ناهنجار اکثریت مسلط بیانجامد؛ بنابراین، ارتباط علی میان متغیر حضور زنان و پدیده‌هایی چون کاهش خشونت کلامی در ورزشگاه که در برخی یافته‌ها دیده می‌شود، از منظر جامعه‌شناختی قابل توجیه است.

مبانی نظری حقوقی و قانونی بُعد دیگری است که پیوندش با نتایج پژوهش‌ها بسیار روشن است. در چارچوب حقوق بشر و حقوق شهروندی، اصل بر عدم تبعیض براساس جنسیت در برخورداری از حقوق و فرصت‌هاست؛ بنابراین، منع سیستماتیک زنان از ورود به استادیوم‌های ورزشی نقض حقوق برابر شهروندی تعبیر می‌شود. احمدی (۱۳۹۳) در پژوهش خود به روشنی این وضعیت را در پرتو موازین بین‌المللی حقوق بشر نقد کرده و نشان داده است که استدلال‌های مخالف حضور زنان (مانند: دلایل شرعی یا حفاظتی) از منظر حقوقی قابل قبول نیستند. این تحلیل‌های نظری حقوقی با یافته‌های تجربی مطالعات دیگر جفت می‌شوند؛ چراکه همان‌طور که داده‌ها نشان می‌دهند، مطالبه حق حضور در ورزشگاه به یکی از نمادهای مطالبه حقوق برابر زنان در جامعه ایران تبدیل شده است. وقتی پژوهش‌ها از انگیزه‌های زنان برای رفتن به ورزشگاه سخن می‌گویند، در لایه زیرین بسیاری از آن انگیزه‌ها، احساس تبعیض و تلاش برای رفع آن قرار دارد که مفاهیم حقوقی آن را تبیین می‌کنند. از طرفی، پاسخ سیاست‌گذاران نیز - چه در قالب ممنوعیت و چه اعطای سهمیه محدود - براساس موازنه‌ای از ملاحظات قانونی/شرعی انجام می‌شود. اینجا نیز نظریه‌های حقوقی دولت-شهروند و مشروعیت قانونی قابل اعمال است؛ یافته‌های

پژوهش‌های مدیریتی نشان می‌دهد که سیاست‌های ایجاد ظرفیت محدود برای زنان نتوانسته رضایت کامل را جلب کند و هم‌چنان نقض اصل برابری تلقی می‌شود (دیدهبان حقوق بشر، ۲۰۱۹). این امر نشان می‌دهد که چارچوب نظری حقوقی نه تنها وضعیت را تبیین می‌کند، بلکه توسط نتایج تحقیقات میدانی نیز تأیید شده که جامعه چنین اقدامات نیم‌بندی را کافی نمی‌داند.

هم‌چنین می‌توان ارتباط مبانی نظری و یافته‌ها را در سطحی دیگر نیز مشاهده کرد؛ نظریه‌های مرتبط با مقاومت روزمره و عاملیت اجتماعی زنان. براساس این نظریه‌ها، افراد تحت سرکوب ممکن است راهبردهای خلاقانه‌ای برای بازتعریف شرایط خود پیدا کنند. غیاثوند و رضازاده (۱۳۹۹) دقیقاً مصداق چنین عاملیت خلاقانه را در بین دختران هوادار فوتبال نشان داده‌اند؛ از تغییر پوشش و گریم برای ورود مخفیانه گرفته تا پی‌گیری مجدد بازی‌ها از طریق رسانه‌ها به عنوان جای‌گزین حضور. این یافته‌ها در چارچوب نظریه مقاومت^{۳۱} و عاملیت اجتماعی قابل تحلیل است. حتی پژوهش‌گری چون «اسکندری» (۲۰۲۲) نیز در مطالعه خود اشاره می‌کند که هواداری فوتبال زنان ایرانی - چه با حضور پنهانی در ورزشگاه و چه از طرق دیگر- تبدیل به عرصه‌ای برای بازتعریف هویت زنانه و کنش مقاومتی شده است؛ بنابراین، پیوندی مستقیم میان داده‌های تجربی (رفتار و استراتژی زنان) و مفاهیم نظری (مقاومت، عاملیت، هویت‌یابی) برقرار است.

در مجموع، بنیان‌های نظری جنسیتی، جامعه‌شناختی و حقوقی چون سه ضلع یک مثلث تحلیلی، یافته‌های محتوایی این مطالعات را تبیین کرده و به آن‌ها معنا بخشیده‌اند. این هم‌سویی در بخش نتیجه‌گیری ما را به یک درک منسجم رهنمون می‌سازد؛ ممنوعیت یا حضور زنان در ورزشگاه‌ها را می‌توان هم‌زمان یک مسئله جنسیتی (برخورد قدرت میان زنان و مردان)، یک مسئله اجتماعی-فرهنگی (تقابل سنت و مدرنیته در عرصه عمومی) و یک مسئله حقوقی-سیاسی (حق شهروندی و تکالیف حکومت) دانست. هر یافته‌ای که در بخش‌های قبلی مرور شد، حداقل با یکی از این ابعاد نظری مرتبط بود و درحقیقت بدون در نظر گرفتن این مبانی نظری، تحلیل نتایج پراکنده و ناقص می‌ماند. ادبیات پژوهش مورد بررسی نیز با پوشش جنبه‌های مختلف نظری، تصویر نسبتاً کاملی ترسیم کرده که در آن هر نظریه، تکه‌ای از پازل را روشن ساخته و شواهد تجربی مؤید یا مفسر آن بوده‌اند.

نتایج این مطالعه مروری را می‌توان در چشم‌انداز گسترده‌تری قرار داد و با پژوهش‌های پیشین مقایسه کرد تا هم میزان انطباق و هم خلأهای موجود مشخص شود. در سطح ملی، نتایج ما هم‌سو با روند کلی تحقیقات حوزه ورزش زنان در دو دهه اخیر است که نشان می‌دهد با افزایش طرح مطالبات زنان در جامعه، توجه دانشگاهیان به این موضوع نیز بیشتر شده و از مطالعات پراکنده ابتدای دهه ۱۳۸۰ ه.ش. به یک بدنه پژوهشی قابل توجه در اواخر دهه ۱۳۹۰ ه.ش. رسیده‌ایم (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۹؛ غیاثوند و رضازاده، ۱۳۹۹)؛ برای مثال، پژوهش قراخانلو و نیسیان در سال ۱۳۸۶ ه.ش. یکی از معدود مطالعات آن زمان بود، درحالی‌که اکنون مجموعه‌ای از تحقیقات متنوع در اختیار است. این حاکی از آن است که خلأ تحقیقاتی سابق در حال پر شدن بوده است؛ با این حال، هنوز در قیاس با گستره مسئله، شکاف‌های پژوهشی مهمی دیده می‌شود که باید مورد توجه قرار گیرد.

یکی از خلأهای عمده، فقدان تحقیقات طولی و پساکنشی است. تقریباً تمامی مطالعات مرور شده یا به صورت مقطعی دیدگاه‌ها را سنجیده‌اند یا به تحلیل وضعیت در یک بازه خاص پرداخته‌اند. هیچ پژوهش بلندمدتی که پیامدهای حضور (یا تداوم منع) زنان را در طی زمان دنبال کرده باشد، گزارش نشده است؛ برای نمونه، پس از آغاز حضور محدود زنان در برخی مسابقات از سال ۱۳۹۸ ه.ش.، انتظار می‌رفت پژوهش‌هایی به صورت قبل و بعد^{۳۲} طراحی شود تا تأثیر این رویداد بر متغیرهایی چون: فرهنگ هواداری، میزان فحاشی یا خشونت در ورزشگاه و تجربه تماشاگران زن سنجیده شود. عدم انجام چنین پژوهش‌هایی تاکنون یک خلأ محسوب می‌شود. به علاوه، بیشتر مطالعات موجود پیش از این تغییر سیاست انجام شده‌اند و لذا صرفاً پیش‌بینی یا شبیه‌سازی اثرات حضور زنان را مطرح کرده‌اند. اکنون با فراهم شدن نسبی امکان حضور، هنوز پژوهش‌های تجربه‌محور کافی درباره واقعیت‌های جدید انجام نشده است. این خلأ پژوهشی باعث می‌شود که بخش مهمی از سؤالات (به طور مثال،

آیا حضور زنان به بهبود فضای ورزشگاه انجامیده است یا این‌که چه تمهیداتی اثربخش‌تر بوده‌اند) بی‌پاسخ بماند.

خلاً دیگر، کمبود پژوهش‌های مقایسه‌ای و تطبیقی در سطح بین‌المللی است. مسئله حضور زنان در ورزشگاه‌ها یک موضوع جهانی فراگیر نیست - چرا که در اغلب کشورها چنین ممنوعیتی وجود نداشته - اما به‌رحال تجربیات ارزشمندی در برخی کشورها رخ داده است؛ برای مثال، عربستان سعودی از سال ۲۰۱۸ م. ممنوعیت ورود زنان به ورزشگاه را لغو کرد و اکنون داده‌هایی از پیامدهای آن تجربه در دست است. هم‌چنین در سایر کشورهای مسلمان (مانند: عراق، یا حتی تجربه گذار افغانستان در دوره‌هایی) مواردی از تلاش زنان برای حضور در ورزشگاه ثبت شده است. با این‌حال، در منابع مرور شده، هیچ مطالعه‌ای به‌طور تطبیقی ایران و این کشورها را مقایسه نکرده و یا از درس‌آموخته‌های بین‌المللی بهره نبرده است. این یک شکاف است؛ چراکه مطالعات تطبیقی می‌توانند به شناسایی عوامل فرهنگی یا ساختاری خاص و عام کمک کنند و راه‌کارهای موفق دیگر جوامع را روشن نمایند. عدم پرداختن به این بُعد تطبیقی، ادبیات داخلی را تا حدی درون‌گرا نگاه داشته و از غنای بیشتر بازداشته است.

سومین خلأ مهم، عدم پوشش برخی جنبه‌های محتوایی و میان‌رشته‌ای در پژوهش‌های موجود است؛ به‌عنوان مثال، بُعد روان‌شناختی تجربه زنان تماشاگر تقریباً نادیده گرفته شده است. مطالعات عمدتاً اجتماعی و مدیریتی بوده و هیچ پژوهش بومی‌ای یافت نشد که از منظر روان‌شناسی ورزشی یا روان‌شناسی اجتماعی بررسی کند که حضور در ورزشگاه (یا محرومیت از آن) چه تأثیری بر روحیه، هویت فردی و احساس تعلق زنان هوادار دارد. هم‌چنین تبعات اقتصادی و مدیریتی حضور زنان کمتر مورد تحقیق قرار گرفته است؛ برای نمونه، این‌که حضور خانوادگی در ورزشگاه‌ها چه تأثیری بر درآمد باشگاه‌ها، فروش بلیط یا تغییر ترکیب مخاطبان لیگ‌ها دارد، پرسشی است که ممکن است برای مدیران ورزشی مهم باشد، اما در ادبیات پژوهشی شواهد منظمی درباره آن یافت نشد. علاوه بر این، نقش رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی در پیش‌برد این مطالبه و بازتاب حضور زنان، شایان توجه است. با این‌که به‌طور پراکنده در برخی مقالات به تأثیر رسانه‌ها بر فرهنگ‌سازی اشاره شده (احمدی، ۱۳۹۳)، ولی پژوهش مستقلی که گفتمان رسانه‌ای حول این موضوع را تحلیل محتوا کرده باشد، دیده نمی‌شود. این درحالی است که بخش زیادی از مبارزه اجتماعی برای ورود زنان به ورزشگاه از طریق شبکه‌های اجتماعی و کمپین‌های مجازی صورت گرفته و تحلیل این بُعد می‌تواند تکمیل‌کننده تصویر باشد.

به‌طور خلاصه، مقایسه وضعیت فعلی ادبیات با آن‌چه مورد نیاز است، نشان می‌دهد که باوجود پیشرفت‌های قابل توجه، خلأهای مهمی هم‌چنان وجود دارد. نتایج این مرور تأیید می‌کند که یافته‌های پژوهش‌های داخلی عمدتاً هم‌سو با هم و درجهت حمایت از حضور زنان (و نفی تبعیض) بوده و با پژوهش‌های بین‌المللی محدود در این زمینه نیز تناقضی ندارد؛ (برای مثال اسکندری (۲۰۲۲) نتایجی متناظر با پژوهش‌گران داخل ایران به‌دست داده است). اما حوزه‌هایی وجود دارد که کمتر کاوش شده‌اند و پژوهش‌های پیشین پاسخ کاملی برای آن‌ها ندارند. این خلأها در بخش پیشنهاد‌های آینده به تفکیک معرفی می‌شوند تا مسیر تحقیقات آتی براساس آن‌ها برنامه‌ریزی شود.

۶. پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آینده

براساس نتایج این مرور و خلأهای شناسایی شده، پیشنهاد‌های زیر برای تحقیقات آتی ارائه می‌شود.

• **انجام مطالعات طولی و پیمایشی پیگیر:** پژوهش‌گران می‌توانند با طراحی مطالعات طولی، تغییرات نگرش و پیامدهای اجتماعی حضور زنان در ورزشگاه‌ها را در گذر زمان رصد کنند؛ برای مثال، سنجش دوره‌ای شاخص‌های فرهنگ هواداری و جو ورزشگاه قبل و بعد از حضور زنان یا مقایسه روند تغییرات در چند سال متوالی می‌تواند تصویری پویا از اثرات این تغییر سیاست به‌دست دهد. هم‌چنین انجام پیمایش‌های ملی با نمونه‌های بزرگ، به‌ویژه پس از هر رخداد مهم (مثل: حضور گسترده زنان در یک بازی ملی)، می‌تواند به مستندسازی تأثیرات کوتاه‌مدت و بلندمدت کمک کند.

• **گسترش مطالعات تطبیقی و بین‌فرهنگی:** توصیه می‌شود پژوهش‌های تطبیقی بین ایران و سایر کشورها یا فرهنگ‌ها انجام شود. بهره‌گیری از تجربیات کشورهایی که شرایط مشابه را پشت سر گذاشته‌اند، به شناسایی عوامل کلیدی موفقیت یا شکست سیاست‌ها کمک خواهد کرد؛ به عنوان نمونه، مقایسهٔ سیاست‌گذاری عربستان سعودی در رفع منع حضور زنان و پیامدهای آن با تجربهٔ ایران، یا تطبیق دیدگاه‌ها و دغدغه‌های هواداران در کشورهای منطقه، می‌تواند جنبه‌های مشترک و متمایز را آشکار کند. این مطالعات تطبیقی امکان ارائهٔ توصیه‌های مبتنی بر شواهد جهانی را فراهم می‌کند.

• **تمرکز بر تجربه‌زیسته و پیامدهای روان‌شناختی-هویتی:** یکی از کاستی‌ها، نبود پژوهش‌های عمیق دربارهٔ تجربه‌زیستهٔ خود زنان هوادار است؛ بنابراین، پیشنهاد می‌شود تحقیقات کیفی با رویکرد مردم‌نگاری، مصاحبهٔ عمقی و گروه‌های کانونی انجام گیرد تا احساسات، ادراکات و دل‌مشغولی‌های زنان علاقه‌مند به ورزش به‌طور مستقیم شنیده شود؛ برای مثال، مصاحبه با زنانی که موفق به ورود به ورزشگاه شده‌اند یا آنان که پشت درهای بسته مانده‌اند، می‌تواند درکی از تأثیر این موضوع بر هویت هواداری، احساس ارزشمندی اجتماعی، انگیزهٔ مشارکت ورزشی و حتی روابط خانوادگی آنان به دست دهد.

• **بررسی واکنش‌ها و تغییرات در نگرش مردان و فضای ورزشگاه:** پژوهش‌های آتی باید به‌طور مشخص به این سؤال بپردازند که ورود زنان چه تغییری در رفتار و نگرش تماشاگران مرد و کلیت فضای ورزشگاه ایجاد کرده است؛ برای نمونه، می‌توان سطح الفاظ نامناسب، درگیری‌های فیزیکی یا رفتارهای هنجارشکن را در بازی‌هایی که زنان حضور دارند با بازی‌های بدون حضور آنان مقایسه کرد؛ هم‌چنین نظرسنجی از هواداران مرد دربارهٔ احساس‌شان نسبت به حضور بانوان (قبل و بعد از تجربهٔ آن) می‌تواند به مدیران دید بهتری برای مدیریت این تحول بدهد. مطالعهٔ جامعه‌شناختی بر روی فرهنگ هواداری در حال گذار - از تک‌جنسیتی به مختلط - در ورزش ایران، قطعاً حوزهٔ جذابی برای پژوهش خواهد بود که تاکنون مغفول مانده است.

• **تنوع‌بخشی به چارچوب‌های نظری و رویکردهای میان‌رشته‌ای:** پیشنهاد می‌شود پژوهش‌گران آینده از چارچوب‌های نظری جدید و نیز تیم‌های میان‌رشته‌ای برای مطالعهٔ این مسئله بهره بگیرند؛ برای مثال، رویکرد تقاطع‌گرایی می‌تواند تحلیل کند که چگونه جنسیت در تلاقی با عواملی چون: طبقهٔ اقتصادی، تحصیلات، محل سکونت یا گرایش‌های مذهبی، تجربهٔ زنان از حضور در ورزشگاه را شکل می‌دهد. این زاویهٔ دید می‌تواند نشان دهد که زنان یک گروه همگن نیستند و برخی گروه‌های زنان (به‌طورمثال، زنان طبقهٔ متوسط شهرنشین در مقابل زنان سنتی‌تر) ممکن است نگرش‌ها و تجارب متفاوتی در این زمینه داشته باشند. هم‌چنین همکاری متخصصان حوزه‌های مختلف - جامعه‌شناسی ورزش، حقوق، روان‌شناسی اجتماعی، مدیریت ورزشی و رسانه - در قالب پروژه‌های مشترک توصیه می‌شود تا تصویر جامع‌تری ترسیم شود؛ برای نمونه، یک پژوهش میان‌رشته‌ای می‌تواند هم‌زمان به تحلیل حقوقی قوانین، بررسی اجتماعی نگرش‌ها و تحلیل گفتمان رسانه‌ای پیرامون حضور زنان بپردازد و بدین ترتیب پیوند میان سیاست‌گذاری، فرهنگ عمومی و رسانه را در این موضوع روشن کند.

سپاسگزاری

در پایان نویسندگان بر خود لازم می‌دانند که از داوران ناشناس نشریه با نظرات ارزشمند خود به غنای متن مقاله افزودند، قدردانی نمایند.

درصد مشارکت نویسندگان

همهٔ نویسندگان به‌طور مساوی در این مطالعه همکاری داشته‌اند.

تضاد منافع

نویسندگان ضمن رعایت اخلاق نشر در ارجاع‌دهی و دقیق بودن آن در متن و انتهای مقاله، نبود تضاد منافع را اعلام می‌دارند.

پی‌نوشت

1. Pfister
2. Systematic Review
3. Mohanty
4. Crenshaw
5. Tong
6. Gramsci
7. Schell & Rodriguez
8. Ambivalent Sexism
9. Glick & Fiske
10. Paternalistic
11. Fraser
12. Equality
13. Equity
14. Okin
15. Weber
16. Parsons & Bales
17. Merton
18. Disconscious
19. Collins
20. Bourdieu
21. Connell
22. Whiteside & Hardin
23. Disciplinary Tradition
24. Thematic Approach
25. Theoretical Framework
26. Intersectionality
27. Gender Performativity
28. Core Findings
29. Outcome-Based Findings
30. field
31. Scott's everyday resistance
32. Pre/post
33. Intersectionality

کتابنامه

- ابراهیمی، قربانعلی؛ عسکری، علی؛ نیک نژاد، محمدرضا، (۱۳۸۹). «بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر گرایش زنان نسبت به مشارکت در ورزش به عنوان تماشاچی». پژوهش نامه علوم ورزشی، (۱۱): ۶-۷۴.
- احمدی، باذر، (۱۳۹۳). «مطالعه حضور تماشاگران زن در رقابت‌های ورزشی ایران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی (منتشر نشده).
- احمدی، فاطمه؛ برومند، محمدرضا؛ و رمضانی‌نژاد، رحیم، (۱۳۹۹). «بررسی عوامل مؤثر بر حضور تماشاگران زن در استادیوم‌های فوتبال». پژوهش‌های فیزیولوژی و مدیریت در ورزش، (۱۲): ۱۲۱-۱۳۵.
- پناهی، محمدحسین؛ و صداقت‌زادگان اصفهانی، شهناز، (۱۳۹۱). «منابع قدرت و تفسیر ایدئولوژیک قواعد ورزش بانوان». زن در توسعه و سیاست، (۱۰): ۵-۲۲.
- تانگ، رزماری، (۱۳۹۳). درآمدی جامع بر نظریه‌های فمینیستی. ترجمه‌مینژه نجم عراقی. تهران: نشر نی.
- توسلی، افسانه؛ و ابراهیمی، سودابه، (۱۳۹۳). اعتدال جنسیتی و فوتبال. همایش ملی اعتدال. تهران.

- جواهری، آسو؛ راغفر، حسین؛ و ابادری، یوسف، (۱۳۹۹). «تحلیلی انتقادی بر نظریه‌های برابری جنسیتی در ورزش و چالش‌های موجود». مطالعات جامعه‌شناختی، ۲۷(۲): ۱۱۱-۱۳۱.
- حاجیان‌فروشانی، زهره؛ حمیدی، محمدرضا؛ و سواعدی، فاطمه، (۱۴۰۱). «بررسی مبانی فقهی موافقان و مخالفان حضور زنان در ورزشگاه». دوفصلنامه علمی فقه و حقوق خانواده، ۲۷(۷۷): ۲۹۱-۳۱۸.
- رازقی‌مله، هادی؛ گنجی، محمد؛ و متولیان، سیده صباح، (۱۴۰۱). «سنخ‌شناسی ذهنی بانوان در خصوص موانع حضور در ورزشگاه‌ها به عنوان تماشاگر با استفاده از روش کیو». نشریه علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۹(۳): ۱۷۱-۲۰۰.
- طاهری، حسین؛ و اندام، رضا، (۱۴۰۰). «شناخت الگوهای نظری حضور خانواده‌ها به عنوان تماشاگر در ورزشگاه». دوفصلنامه پژوهش‌های انتظامی-اجتماعی زنان و خانواده، ۹(۲): ۳۷۱-۳۹۸.
- غیاثوند، احمد، (۱۳۹۴). «دنیای زنان در پرتو فضاهای جنسیتی شهری مدرن». توسعه محلی (روستایی-شهری)، ۷(۲): ۲۹۹-۳۲۲.
- غیاثوند، احمد؛ و رضازاده‌هراتی، سبا، (۱۳۹۸). «گریش دختران به تماشای مسابقات فوتبال در ورزشگاه و عوامل مؤثر بر آن». مسائل اجتماعی ایران، ۱۰(۲): ۱۹۳-۲۱۶.
- غیاثوند، احمد؛ و رضازاده‌هراتی، سبا، (۱۳۹۹). «استراتژی زنان برای تماشای فوتبال در استادیوم». فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱۶(۵۹): ۱۰۷-۱۳۱.
- فراهانی، اکرم؛ شاه‌منصوری، عزت‌اله؛ و مندعلی‌زاده، زینب، (۱۳۹۹). «تحلیل و اولویت بندی موانع حضور زنان در استادیوم‌های ورزشی فوتبال به عنوان تماشاگر در ایران». مطالعات مدیریت ورزشی، ۱۲(۶۱): ۱۴۷-۱۷۰.
- فراهانی، اکرم؛ شاه‌منصوری، عزت‌اله؛ و مندعلی‌زاده، زینب، (۱۴۰۰). «شناسایی راه‌کارها و پیامدهای حضور زنان در استادیوم فوتبال به عنوان تماشاگر». فصلنامه علمی مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، ۲۰(۵۱): ۱۶۹-۱۸۴.
- قراخلو، رضا؛ و نیسیان، فریده، (۱۳۸۶). «بررسی نگرش اقشار مختلف درباره حضور تماشاچیان زن در میدان‌ها و رقابت‌های ورزشی مردان». پژوهش در علوم ورزشی، ۵(۱۷): ۳۳-۵۰.
- گری، شهلا؛ کلاته‌سفیری، معصومه؛ و حسین‌رضوی، سید محمد، (۱۳۹۸). «ارائه مدل توسعه فوتبال ایران با تأکید بر مقدمات حضور بانوان تماشاگر». نشریه رویکردهای نوین در مدیریت ورزشی، ۷(۲۶): ۱۳۹-۱۵۱.
- مبارکی، احسان؛ یوسفی، بهرام؛ و قبادی‌یگانه، اکرم، (۱۴۰۲). «شناسایی پیامدهای ممنوعیت حضور زنان ایرانی در استادیوم‌های فوتبال». مطالعات مدیریت ورزشی، ۱۵(۷۷): ۱۶۷-۱۸۶.
- محمدزاده، ناهید؛ و محمدزاده، نیلوفر، (۱۳۹۸). «حق ورود بانوان ایرانی به ورزشگاه‌ها آری یا خیر؟ (نگاهی به موانع و چالش‌های فقهی-حقوقی حضور زنان ایرانی در ورزشگاه‌ها)». پژوهش نامه حقوق بشری، ۵(۱۷): ۳۵-۱۳.
- محمدی، غزاله؛ رحمتی، محمد مهدی؛ و نیکویی، علیرضا، (۱۳۹۹). «هواداری و جنسیت؛ تحلیل گفتمان هواداری زنان از فوتبال در ایران». فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱۶(۵۹): ۷۵-۱۰۵.
- مرادی‌سیاسر، غلامرضا؛ امجدیان، حسین؛ فرمانی، مهدی؛ و قبادی، عباس، (۱۴۰۰). «شناسایی چالش‌های پلیس در ورد بانوان به ورزشگاه‌های جمهوری اسلامی ایران». دوفصلنامه پلیس زن، ۱۵(۳۴): ۲۴۹-۲۷۲.
- مصطفایی، جواد؛ و کلاته‌سفیری، معصومه، (۱۳۹۹). «الگوی پارادایمی حضور بانوان تماشاگر در استادیوم‌های فوتبال در ایران». مطالعات زن و خانواده، ۸(۱۶): ۹-۳۹.
- میرصفیان، حمیدرضا؛ کلاته‌سفیری، معصومه؛ اکبرنژاددهیمنی، سحر؛ و کاتبی‌جهرمی، فاطمه، (۱۴۰۱). «ارائه مدل نقش رسانه‌های اجتماعی بر ورود بانوان تماشاگر به استادیوم‌های فوتبال ایران». مدیریت ارتباطات در رسانه‌های ورزشی، ۹(۳۶): ۵۷-۷۱.

- نقوی، محبوبه؛ آرمندنیا، مهدی؛ و نیک‌بین، برانوش، (۱۴۰۲). «شناسایی عوامل مؤثر بر ارتقای فرهنگ عمومی اماکن ورزشی استان تهران (با رویکرد حضور زنان در استادیوم‌های ورزشی)». فصلنامه مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، ۲۲(۶۰): ۲۶۹-۲۸۷.

References

- Ahmadi, A., (2021). "Proposing a model for the outcomes and antecedents of women's presence in football stadiums". Master's thesis. (in Persian)
- Ahmadi, F., Boroumand, M .R. & Ramazani Nejad, R., (2020). "Investigating factors influencing women's attendance in football stadiums". *Journal of Physiology and Management in Sports*, 12(1): 121-135. (in Persian)
- Bourdieu, P., (2001). *Masculine Domination*. Stanford University Press.
- Connell, R. W., (1995). *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.
- Ebrahimi, Gh., Askari, A., Niknezhad, M. R., (2010). "A sociological study of factors influencing women's inclination to participate in sports as spectators". *Journal of Sports Sciences*, 11(6): 61-74. (in Persian)
- Ebrahimi, M., (2021). *Enhancing public culture in sports venues in Tehran regarding women's presence in stadiums: Identifying opportunities, threats, and providing solutions*. Tehran: Department of Sports and Youth of Tehran Province. (in Persian)
- Farahani, A., Shah Mansouri, E. & Mandali Zadeh, Z., (2020). "Analysis and prioritization of barriers to women's presence in sports stadiums as spectators in Iran". *Sports Management Studies*, 12(61): 147-170. (in Persian)
- Farahani, A., Shah Mansouri, E. & Mandali Zadeh, Z., (2021). "Identifying solutions and outcomes of women's presence in football stadiums as spectators". *Scientific Journal of Strategic Studies in Sports and Youth*, 20(51): 169-184. (in Persian)
- Fraser, N., (2007). "Reframing Justice in a Globalizing World". In: N. Fraser, *Adding Insult to Injury: Nancy Fraser Debates Her Critics* (pp. 273-291). Verso.
- Gary, Sh., Kalateh Safiri, M., Hossein Razavi, S. M., (2019). "Proposing a model for the development of football in Iran with an emphasis on the prerequisites for the presence of female spectators". *Journal of Modern Approaches in Sports Management*, 7(26): 139-151. (in Persian)
- Gharakhanlou, R. & Neysian, F., (2007). "Examining the views of various social strata on the presence of female spectators in sports fields and competitions". *Research in Sports Sciences*, 5(17): 33-50. (in Persian)
- Ghasvand, A., (2015). "The world of women in the light of modern urban gendered spaces". *Local Development (Rural-Urban)*, 7(2): 299-322. (in Persian)
- Ghasvand, A. & Raza Zadeh Herati, S., (2020). "Women's strategies for watching football in stadiums". *Journal of Iranian Cultural Studies*, 16(59): 107-131. (in Persian)
- Ghasvand, A. & Reza Zadeh Harati, S., (2019). "Girls' inclination to watch football matches in stadiums and the influencing factors". *Iranian Social*, 10(2): 193-216. (in Persian)

- Glick, P. & Fiske, S. T., (1996). "The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating hostile and benevolent sexism". *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(3): 491-512.
- Gramsci, A., (1971). *Selections from the Prison Notebooks*. New York: International Publishers.
- Hajiyani Foroushani, Z., Hamidi, M. R. & Savaedi, F., (2022). "Examining the jurisprudential foundations of supporters and opponents of women's presence in stadiums". *Quarterly Journal of Jurisprudence and Family Law*, 27(77): 291-318. (in Persian)
- Javaheri, A., Raghfar, H. & Abazari, Y., (2020). "A critical analysis of gender equality theories in sports and existing challenges". *Sociological Studies*, 27(2): 131-111. (in Persian)
- Mirsafian, H. R., Kalateh Safiri, M., Akbar Nejad Dehimani, S. & Katebi Jahromi, F., (2022). "Proposing a model for the role of social media in facilitating women's attendance in football stadiums in Iran". *Journal of Communication Management in Sports Media*, 9(36): 57-71. (in Persian)
- Mobaraki, E., Yousefi, B. & Ghobadi Yeganeh, A., (2023). "Identifying the consequences of the prohibition of Iranian women in football stadiums". *Sports Management Studies*, 15(77): 167-186. (in Persian)
- Mohammadi, Gh., Rahmati, M. M. & Nikouei, A., (2020). "Supporter ship and gender; analyzing women's support discourse in football in Iran". *Journal of Iranian Cultural Studies*, 16(59): 75-105. (in Persian)
- Mohammadzadeh, N. & Mohammadzadeh, N., (2019). "The right of Iranian women to enter stadiums: Yes, or no? (A look at the barriers and legal-jurisprudential challenges of women's presence in stadiums)". *Human Rights Research Journal*, 5(17): 35-13. (in Persian)
- Moradi Siasar, Gh., Amjadiyan, H., Farmani, M. & Ghobadi, A., (2021). "Identifying the challenges faced by police in allowing women into stadiums in the Islamic Republic of Iran". *Quarterly Journal of Women's Police*, 15(34): 249-272. (in Persian)
- Mostafaei, J. & Kalateh Safiri, M., (2020). "A paradigmatic model of women's presence as spectators in football stadiums in Iran". *Studies on Women and Family*, 8(16): 9-39. (in Persian)
- Naqavi, M., Armand Nia, M. & Nikbin, B., (2023). "Identifying factors influencing the promotion of public culture in sports venues in Tehran (regarding women's presence in sports stadiums)". *Journal of Strategic Studies in Sports and Youth*, 22(60): 269-287. (in Persian)
- Panahi, M. H. & Sadeghatzadegan Isfahani, Sh., (2012). "Sources of power and the ideological interpretation of women's sports rules". *Women in Development and Politics*, 10(1): 5-22. (in Persian)
- Parsons, T., (1951). *The Social System*. Glencoe, IL: Free Press.
- Parsons, T. & Bales, R., (1955). *Family, Socialization and Interaction Process*. Glencoe, IL: Free Press.
- Pfister, G., (2010). "Women in sport – gender relations and future perspectives". *Sport in Society*, 13(2): 234-248
- Razaghi Maleh, H., Ganjii, M. & Motvalian, S. S., (2022). "A typology of women's perceptions regarding the barriers to attending stadiums as spectators using the Q methodology". *Journal of Social Sciences*, 19(3): 171-200. (in Persian)

- Schell, L. A. & Rodriguez, S., (2000). "Our Sporting Sisters: How Male Hegemony Stratifies Women in Sport". *Women in Sport and Physical Activity Journal*, 9(1): 15-34.
- Taheri, H. & Andam, R., (2021). "Recognizing the theoretical patterns of families' presence as spectators in stadiums". *Quarterly Journal of Women's and Family Studies*, 9(2): 371-398. (in Persian)
- Tang, R., (2014). *A comprehensive introduction to feminist theories*. Translated by Manijeh Najm Iraqi. Tehran: Ney Publishing. (in Persian)
- Tavasoli, A. & Ebrahimi, S., (2014). *Gender moderation and football*. National Conference on Moderation, Tehran, Iran. (in Persian)
- Weber, M., (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley: University of California Press.
- Whiteside, E. & Hardin, M., (2011). "Women (Not) Watching Women: Leisure Time, Television, and Implications for Televised Coverage of Women's Sports". *Communication, Culture & Critique*, 4(2): 122-143.